

Usporedba vojnih režima u Južnoj Americi

Jendrijević, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:888418>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-01**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Barbara Jendrijev

Usporedba vojnih režima u Južnoj Americi

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Usporedba vojnih režima u Južnoj Americi

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Lidija Kos-Stanišić

Studentica: Barbara Jendrijević

Zagreb

Rujan, 2023.

Izjavljujem da sam diplomski rad Usporedba vojnih režima u Južnoj Americi, koji sam predala na ocjenu mentorici prof. dr. sc. Lidija Kos-Stanišić, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjena nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS- bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Barbara Jendrijev

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Vladavina vojske	2
2.1 Uloga vojske u Latinskoj Americi	5
2.2. Treći val demokratizacije na području Latinske Amerike.....	11
3. Prikaz vojnih vladavina u državama Južne Amerike.....	13
3.1. Čile: modernizirajuća birokratska vojna diktatura (1973.-1990.).....	13
3.2. Argentina: birokratska vojna diktatura nesposobna za reformu (1976.-1983.).....	20
3.3. Peru: Socijalno reformska vojna diktatura (1963.-1980.)	24
4. Usporedba vojnih režima Čilea, Argentine i Perua	31
4.1. Struktura vlasti.....	31
4.2. Lijeva i desna ideologija.....	32
5. Zaključak	35
6. Literatura	39

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1: Obilježja autokratskih sustava.....	2
Tablica 2: Prikaz vojnih režima u drugoj polovici 20. stoljeća u Latinskoj Americi.....	9
Tablica 3: Udio polu liberalnih, neliberalnih i liberalnih demokracija u Južnoj Americi (uključujući Srednju Ameriku i Karibe) 2001. godine.....	12

Zahvala

Željela bih se zahvaliti svojim roditeljima na životnom usmjerenju i sestri Antoniji na podršci, motivaciji i strpljenju prije svakog usmenog i pismenog ispita tijekom ovih pet godina studiranja.

Posebice ovaj rad posvećujem svom pradjedu Franji koji nije među nama, ali njegove živote mudrosti i dobrota će uvijek biti dio mene.

1. Uvod

Latinska Amerika ima bogatu povijest sukoba, proturječja i političke nestabilnosti s nasljeđem koje potječe iz kolonijalnog razdoblja i borbe za neovisnost. Latinska Amerika postigla je političku neovisnost početkom 19. stoljeća putem revolucija protiv španjolske vlasti i mirnim putem od portugalske vlasti, od tog razdoblja je većina država neovisna. Tijekom tih dva stoljeća, regija je iskusila česte i značajne društvene krize koje su imale dubok utjecaj na političku stabilnost, brojne državne udare, revolucije, te česte strane intervencije (Barišić, 1965: 112). Za vrijeme takvih nestabilnosti državama je vladala politička i ekonomska nestabilnost, a takvih primjera je puno u državama Latinske Amerike u kojima su nasilje i rušenja vlada česta pojava. Možemo zaključiti da vlast u rukama vojske nije bila neobična pojava već se smatrala normalnom i učestalom pojavom. „Latinoameričke vojske nisu stvorene na način sličan zapadnoeuropskim vojskama tijekom stvaranja modernih nacija“ (Domjančić, 2012: 64), nisu korišteni kao graditelji nacija, već uključeni u unutarnje sukobe i borbe za moć unutar granica koje su uspostavili Španjolci i Portugalci. Taj nedostatak usredotočenosti na zadatak izgradnje države znači da latinsko-američke vojske nisu naslijedile ključno nasljeđe europskih vojnika (Pion-Berlin, 2005: 21).

Regija Latinske Amerike i politička situacija u njoj nije pretjerano zastupljena u akademskim istraživanjima u Hrvatskoj, ali ni u visokom obrazovanju. Ovom regijom sam se imala prilike susresti tek na trećoj godini preddiplomskog studija politologije, te ne čudi što se malo zna o Latinskoj Americi. Literatura koju sam prilikom pisanja diplomskog rada obradila, uvelike se temelji na stranim autorima. Kao polazišnu točku sam izabrala autora Wolfganga Merkela (2011) koji se detaljno posvetio transformaciji političkih sustava, zatim autor Peter Smith koji je klasificirao vrste vojne vladavine čime sam bolje razumjela logiku funkcioniranja i razlike između njih. Knjiga Daniela Hellingera (2021), *Comparative politics of Latin America*, pružio mi je detaljan uvid u manjkave demokracije Južne Amerike, te proces prelaska iz jednog političkog režima u drugi. Knjiga *Komparativna politika* Daniela Caramania (2011) pomogla mi je bolje shvatiti autoritarne režime i njihovu klasifikaciju. U hrvatskoj akademskoj zajednici područjem Latinske Amerike i Kariba bavi se Lidija Kos-Stanišić, na čijem sam kolegiju razvila interes prema politici Latinske Amerike. Vojne diktature i vojna vlast je bilo meni nešto nepojmljivo u 21. stoljeću u vrijeme demokracije i političke slobode, te me

zainteresiralo kako država u kojoj je vojna hunta bila na vlasti funkcionirala? Kakva je bila sloboda govora? Sva ova pitanja su smještena u prošlosti, ali moje područje istraživanja u diplomskog radu su razlike i sličnosti između vojnih režima, te da li ideološki predznak utječe na njih. Metodologija na kojoj je rad utemeljen je kvalitativna metoda istraživanja, tematska i sadržajna analiza, a tip dizajna istraživanja je dizajn malog N, odnosno komparativni dizajn. Radit ću komparaciju najbližijih slučajeva triju država: Čile, Argentina i Peru. Sve tri države su dijelile razdoblje vojne vladavine, a razlika između njih bilo je strukturno uređenje vojnog režima i ideološki predznak vojnih vlada. Koristit ću induktivni pristup, krenut ću od pojedinačnog ka općem i detaljno predstaviti sve tri države i međusobno ih usporediti. Na temelju analize podataka i dokumenata napraviti ću kritičku analizu i sintezu ključnih istraživanja na tu temu.

Cilj ovog rada je usporedba vojnih režima u Južnoj Americi u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u državama: Argentini, Peruu i Čileu. Zašto sam odabrala te tri države? U sve tri države su imale razdoblje vojne vlasti uz međusobne razlike. Čile je primjer modernizirajuće birokratske vojne diktature predvođene desnom ideologijom, Argentina je primjer tradicionalne birokratske vojne diktature nespremljene za ikakvu reformu predvođena desnom ideologijom. Peru je primjer meke socijalno-reformske vojne diktature koju predvodi ideologija lijevice. Svrha ovog rada je dati prikaz vojnih režima i utvrditi sličnosti i razlike, te na samom kraju ću usporediti imali li utjecaja u vladanju vojnim režimima ideologija. Rad je podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu definirat ću pojam vojne vlasti i navesti specifičnosti regije Latinske Amerike, u drugom dijelu ću detaljno prikazati svaku spomenutu državu u razdoblju vojne vlasti i opisati ju od početka do kraja, dok ću ih u trećem dijelu rada usporediti. Na samom kraju u zaključku ću navesti zaključke vezane uz moje istraživačko pitanje: koje su razlike i sličnosti između ljevičarskih i desničarskih vojnih diktatura u Južnoj Americi.

2. Vladavina vojske

U ovom prvom dijelu, prije same analize država, posvetiti ću se pojmu vojne diktature s naglaskom na vojne diktature u Latinskoj Americi. Ovaj odlomak opisuje karakteristike vojne diktature kao oblika vladavine, ističući njezine razlike od civilne vlasti. Javlja se kad vojska

preuzme vlast državnim udarom i svoje autoritarno djelovanje nastoji prikriti motiviranom željom da spasi narod od politički korumpirane vlade.

Tablica 1: *Obilježja autokratskih sustava*

Obilježja autokratskih sustava		
Autokracija		
<u>Šest kriterija</u>	Totalitarni režim	<u>Autoritarni režim</u>
Legitimiranje vlasti	svjetonazor	Mentalitet
Pristup vlasti	zatvoren	Restriktivan
Pretenzija na opseg vlasti	Neograničena	obuhvatna
Monopol vlasti	Vođa/stranka	Vođa/“oligarhija“
Struktura vlasti	monistička	Polupluralistička
Način vladanja	Samovoljan, represivan	Ograničeno represivan

Izvor: Merkel, 2011: 12

Prema Merkelu postoje šest kriterija klasifikacije koji se odnose na vlast u političkom sustavu, a to su: „legitimacija vlasti, pristup vlasti, monopol na vlast, strukturu vlasti, pretenzija na opseg vlasti i način vladanja“ (Merkel, 2011:10). Na temelju ovih šest kriterija razlikuju se demokratski politički sustavi (defektna demokracija i demokracija pravne države) i autokratski politički sustavi (totalitarni režim i autoritarni režim). Posvetit ću se autoritarnom režimu u kojemu je pristup vlasti i pluralistička struktura vlasti ograničena, vlast nastoji ući u privatnu sferu, način vladanja nije u skladu s normama pravne države, legitimacija vlasti proizlazi iz određenog mentaliteta i monopol na vlasti imaju hunte, vođe ili oligarsi koji nisu demokratski legitimirani (Merkel, 2011: 11). Postoje specifična obilježja autoritarnog sustava koja ga razlikuju totalitarnih sustava, a to su: politički pluralizam koji je ograničen za razliku od monizma u totalitarnom sustavu, legitimacija se temelji na mentalitetima i vrijednostima poput nacionalizma za razliku od svjetonazora u totalitarnom sustavu i participacija koja je ograničena dok u totalitarnom sustavu je trajna i kontrolirana mobilizacija (Merkel, 2011: 29-30). Postoje deset tipova autoritarne vladavine: „komunistički autoritarni partijski režimi, vojni režimi i

fašistički, rentijerski, dinastijski, sultanistički, teokratski, rasistički, modernizacijski i korporativistički autoritarni režimi“ (Merkel, 2011: 31). U radu je naglasak na podvrstu vojnog režima, a to je birokratsko-vojni režim kojega vodi hunta vojnih časnika oslanjajući se na vrijednosti nacionalne sigurnosti „ostvarenje društvenog tradicionalizma i ekonomske modernizacije vojnom represijom“ (Merkel, 2011: 32).

Vojni režimi se primarno razlikuju od civilne vlasti po dvije odrednice, a to su involviranost vojske i njezin nadzor nad izvršnom, zakonodavnom i sudbenom granom vlasti i po motivaciji dolaska na vlast, organizaciji i hijerarhiji vlasti (Pion-Berlin, Trinkunas, 2007: 73). Kontroliraju sve spektre javnog prostora, te nadziru privatne živote građana kako bi kaznili sve one koji ne pružaju potporu režimu. Vojne diktature karakterizira nepostojanje demokratskih institucija, kao što su slobodni i poštenu izbori, te je koncentracija moći u rukama vojnih vođa. Zabranjuju političku opoziciju, ograničavaju građanske slobode i ljudska prava, te koriste aparat prisile kako bi održavali kontrolu. Općenito se smatraju autoritarnim oblikom vlasti i često ih se kritizira zbog nedostatka odgovornosti i poštivanja ljudskih prava (Caramani, 2013: 102).

Vojne diktature karakterizira visoko centralizirana struktura moći, s vojnim čelnicima koji donose odluke koje utječu na sve aspekte društva, uključujući političku, ekonomsku i socijalnu politiku. Vojska također može preuzeti izravnu kontrolu nad ključnim vladinim institucijama, kao što su pravosuđe, policija i mediji, te može koristiti i institucije za suzbijanje neslaganja i održavanje kontrole nad stanovništvom. Postoje rasponi vojnih diktatura od relativno blagih ograničenja građanskih sloboda do ekstremne represije, mučenja i nasilja protiv oporbenih skupina. U nekim slučajevima, vojne diktature mogu pokušati opravdati svoje postupke kao nužne za zaštitu nacionalne sigurnosti ili promicanje stabilnosti, ali takva se opravdanja često kritiziraju kao izgovor za autoritarnu vladavinu (Pion-Berlin, Trinkunas, 2007: 75-77).

Osim političkih i društvenih implikacija vojnih diktatura, one mogu imati i značajne ekonomske posljedice. Vojni režimi često daju prednost vojnoj potrošnji u odnosu na druga područja gospodarstva, kao što su socijalne usluge i razvoj infrastrukture što dovodi do gospodarske stagnacije i nerazvijenosti, to se može vidjeti u gotovo svim državama gdje je vojna vlast da postoji velika razlika u razvijenosti između područja i visoka stopa siromaštva. Nedostatak transparentnosti i odgovornosti u gospodarstvima kojima upravlja vojska može stvoriti prilike za korupciju i loše upravljanje javnim resursima što dodatno pogoršava ekonomske probleme (Pion-Berlin, Trinkunas, 2007: 76). Vojne diktature mogu imati dubok utjecaj na međunarodne

odnose, budući da često usvajaju izolacionističku politiku i druge zemlje mogu na njih gledati sa sumnjom.

Obrambena politika ne dobiva istu količinu javne pozornosti i rasprave kao druga značajna politička pitanja poput javne sigurnosti, zdravlja i obrazovanja. To je iznenađujuće jer zanemarivanje obrambene politike može dovesti do toga da civilni čelnici prepuste svoju moć vojsci, dajući im određenu razinu autonomije i oslabljujući uspostavu civilne kontrole nad vojskom (Pion-Berlin, Trinkunas, 2007: 78). Povijesno gledano, vojne diktature bile su relativno česte u mnogim dijelovima svijeta, posebice u Latinskoj Americi, Africi i Aziji. Iako su mnoge vojne diktature svrgnute narodnim pobunama ili međunarodnim pritiskom, neke su postojale desetljećima, što je dovelo do dugoročne političke i gospodarske nestabilnosti. Danas se vojne diktature smatraju kršenjem temeljnih ljudskih prava i demokratskih načela, a većina zemalja uspostavila je pravne i institucionalne zaštitne mjere kako bi spriječila vojsku da preuzme vlast.

2.1 Uloga vojske u Latinskoj Americi

Kad govorimo o regiji Latinske Amerike u političkom kontekstu možemo istaknuti borbe za kolonijalnu neovisnost, Huntingtonove valove demokracije i brojne vojne udare koji su rezultirali autoritarnim vojnim diktaturama i samim time političkom nestabilnošću posebice u 19. i 20. stoljeću. Države u regiji i njihovi politički sustavi bili su pogođeni brojnim krizama vlasti, nasilne revolucije i sukobi i samim time „Latinska Amerika postala je sinonim za nestabilni politički poredak i politiku koja se vodi na temelju odmjeravanja snaga“ (Domjančić, 2012: 58).

Napoleonovim vojnim udarom 1799. godine i korištenje referendumom da legitimira svoje preuzimanje vlasti, nastao je novi tip organizacijski utemeljene diktature koji je definiran kao „osobna diktatura vođe koji je uspostavio i održavao svoju vlast time što je bio vođa neke organizacije“ (Caramani, 2011: 103). Ovakav tip diktature vojnog vođe nastao je u Latinskoj Americi tijekom 19. stoljeća koje su stvorili španjolski naseljenici u novim državama nakon stjecanja kolonijalne neovisnosti od španjolske vlasti. S vremenom se na području Latinske Amerike razvio i drugi oblik organizacijski utemeljene diktature, a to je „diktatura organizacije, a ne jedne osobe ili osobnog diktatora“ (Caramani, 2011: 103) ti vojni režimi

koristili su samu vlast vojske kao organizacije i samim time uspostavili organizacijske diktature, za razliku od osobnih diktatura koje uključuju vlast svojih vođa. Caramani je istaknuo različitost autoritarnih režima međusobno, pa ih sukladno tome podijelimo u više vrsta i podvrsta, te ih se najbolje može „kategorizirati i opisati primjenom obrasca tko vlada, zašto vlada i kako vlada“ (Caramani, 2011: 105).

Na prvi obrazac „tko vlada?“ postavlja se pitanje tko obnaša vlast i u slučaju autoritarnih režima razlikuje se vladavina organizacije, tu se razlikuju dva oblika organizacije: političke stranke i profesionalne vojske, i vladavina vođe neke organizacije (Caramani, 2011: 105). U ovom radu uspoređuju se vojni režimi, stoga će naglasak biti na profesionalnu vojsku kao organizaciju i „tu često dolazi do preklapanja u slučajevima osobne diktature vođe neke organizacije zato što njegova osobna vladavina nastaje iz vlasti vojske na čijem je čelu ili zajedno s njima“ (Caramani, 2011: 108). U Latinskoj Americi 1970-tih godina kada je došlo do početka trećeg vala demokratizacije javlja se novi oblik predsjedničke monarhije, a to je populistički oblik predsjedničke monarhije koji nastaje tako što „izabrani predsjednik osobno protupravno prisvoji vlast, što se u Latinskoj Americi dugo nazivalo autogolpe ili 'samoudar'“ (Caramani, 2011: 107). Ovakvo protupravno prisvajanje vlasti često se odvija tijekom demokratizacije u kojemu predsjednik koristi biračko tijelo kao sredstvo svoje osobne vladavine na način da mu ono osigurava pravo na demokratsku legitimnost koju potvrđuje na novim izborima koji nisu demokratski, ali je u većini slučajeva populistički monarh popularan u širokom sloju društva (Caramani, 2011: 108). Vojna diktatura je primjer vladavine organizacije koja ima svoja prepoznatljiva obilježja poput odora i hijerarhijsku strukturu upravljanja, sedamdesetih godina 20. stoljeća bile su izrazito prisutne u obliku obnašanja vlasti i intervencija. Dokazano je na povijesnim primjerima da je vojna vlast izrazito nestabilna i prosječan vijek trajanja joj je nekoliko godina, a kao razlog tome je i „prepuštanje vlasti civilima, obično održavanjem izbora, bilo zato što nikad nije ni kanila dugo zadržati vlast bilo zato što je otkrila da institucionalni troškovi držanja vlasti pretežu nad koristima“ (Caramani, 2011: 108). Vojne intervencije u politiku razlikuju nekoliko oblika vojne vladavine, postoje otvoreni oblici vojne vladavine i prikriveni oblici vojne vladavine koji obuhvaćaju vladavinu kojoj se daje civilan karakter i neizravnu vladavinu na temelju civilne vlade (Caramani, 2011: 108). Oblik vojne vladavine karakterističan za Latinsku Ameriku je otvorena vojna vladavina, najčešće započinje vojnim udarom koji rezultira dogovorom časnika i oformljenjem vojne hunte koja djeluje kao „de facto vrhovna vlast u zemlji i imenuju sami sebe na ključne položaje u zakonitoj vlasti zemlje, bilo da je riječ o predsjedniku ili kabinetu ministara“ (Caramani, 2011: 108), međutim u nekim

primjerima ovakav tip otvorenih vojnih vladavina ne počiva na oformljenim huntama nego vojni časnik koji obnaša najveće položaje vlasti, poput premijera ili predsjednika, najčešće ima ambiciju postati osobni diktator koji nema ograničavajuću huntu „koja može postati vrlo institucionalizirano sredstvo predstavljanja vojske i njezine organizacijske diktature“ (Caramani, 2011: 108). Proces demokratizacije uklonio je većinu vojnih diktatura i drastično smanjio broj vojnih intervencija u politiku.

Odgovor na drugi obrazac „zašto vladaju?“ autoritarni režimi daju odgovor da obavljaju „legitimnu vlast koja im daje pravo da vladaju, a njihovim podanicima dužnost ili moralnu obvezu da se pokoravaju“ (Caramani, 2011: 110), sami opravdavaju svoju vlast kao polaganje prava na vladanje i samim time dužnost da se njihovoj vladavini pokorava. Tijekom povijesti često je pravo na legitimnu vlast proizlazilo iz vjerskog polaganja prava na legitimnu vlast, a tijekom 20. stoljeća religijsku komponentu je zamijenilo polaganje prava na legitimnu vlast koja proizlazi iz ideologije. Religija i ideologija imaju slično polazište, a to je da obje smatraju određene stvari svetima poput: načela, ideje, obrede i simbole, a razlika je u njihovom načinu kojim ostvaruju društveni utjecaj i prisutnosti (Caramani, 2011: 111). Religija svoju društvenu prisutnost postiže putem umreženih crkva, džamija i stručnog osoblja koje propagira religiju, a ideologija svoju društvenu prisutnost postiže upotrebom obrazovnog sustava, korištenjem medija i organizacija poput: stranaka, sindikata i pokreta mladeži (Caramani, 2011: 111). Razlike u ideologiji autoritarnih režima često se ne uzimaju u obzir jer mnogi se režimi ne zamaraju čak ni s nominalnom ideologijom. Vojne diktature dolaskom na vlast traže neki oblik demokratske legitimnosti, traže „zahtjev za korištenjem demokratskih institucija, kao što je izabrani parlament ili predsjednik ili pripremanjem za njihovo uvođenje ili ponovno uvođenje“ (Caramani, 2011: 112), vojska naglašava da preuzima vlast od nedemokratskih i korumpiranih vlada i samu sebe predstavlja kao spasitelje naroda uvjeravanjem naroda kako je vojna vladavina samo privremena i služi kao priprema za nove demokratske institucije i provođenje poštenih demokratskih izbora. Pošteni demokratski izbori pretvorili su se u polu kompetitivne izbore koji stvaraju prividnu sliku slobodnih i poštenih izbora jer na njima sudjeluje više stranaka i kandidata, ali „režim će se pobrinuti svim svojim sredstvima da na izborima pobijedi njegova službena stranka ili kandidat“ (Caramani, 2011: 113).

Treći obrazac „kako vladaju?“ bavi se kontrolom vladavine autoritarnih režima i njezinim rezultatima u obliku javnih politika. Ovim pitanjem se pokušava objasniti načini kako vladaju diktature i tu se razlikuju totalitarni i autoritarni režimi, totalitarni režimi podrazumijevaju najekstremnije načine vladanja koje koristi diktatura, a autoritarni režimi opisuju se kao manje

ekstremni koji koriste mehanizme poput cenzure medija i političke represije protiv političke opozicije (Caramani, 2011: 113). Ne ekstremno autoritarno vladanje za razliku od totalitarnog vladanja može se opisati kroz četiri elementa, a to su: postojanje ograničenog političkog pluralizma, nepostojanje ideologije koja je razrađena, nepostojanje intenzivne političke mobilizacije i prividno ograničeno, a ne proizvoljno vodstvo male skupine ili nekog pojedinca (Caramani, 2011: 114). Kako bi osigurali poslušnost režimu autoritarni režimi primjenjuju kontrolne mehanizme, najdjelotvornijim mehanizmom pokazala se tajna policija koja osim što prikuplja informacije, vrši nadzor služi i za kažnjavanje pojedinaca (uhićenja, nestanci i uklanjanje pojedinaca iz javnog i političkog života) (Caramani, 2011: 115). Kontrolni mehanizmi katkad se koriste kako bi se učvrstila osobna vojna diktatura kao u primjeru vladavine generala Pinocheta u Čileu (Caramani, 2011: 115). Vojna hunta često proglašava izvanredna stanja kako bi dobila policijsku i pravosudnu kontrolu u svoje ruke, te na taj način dala ovlasti vojsci za provedbu represivnih metoda i arbitraže nad društvom, nekad koristi i „političku stranku kao sredstvo proširenja kontrole nad državom i društvom“ (Caramani, 2011: 115). Zanimljivo je napomenuti kako političke stranke koje uživaju potporu vojske služe za mobiliziranje potpore kandidatu kojeg podržava vojska i samim time prikriva vojnu vladavinu iza krinke civilnog karaktera. Rezultati vladavine autoritarnih režima vidi se u stvaranju javnih politika „koje su slične onima u demokraciji, poput kanalizacijskih sustava i prometnih regulacija“ (Caramani, 2011: 115). Autoritarni režimi se razlikuju od demokracija u tome što puno više interveniraju u društvo i privredu, isto tako ulažu više materijalnih i ljudskih resursa u svoje vojne i sigurnosne snage nego što to čini demokracija „javne politike autoritarnih režima su općenito različite, ali i ekstremnije i bešćutnije od javnih politika u demokraciji“ (Caramani, 2011:116).

Primarna zadaća vojske tijekom povijesti bila je zaštititi državni teritorij od potencijalnih osvajača. Međutim, to nije bila njihova jedina odgovornost i često su bili uključeni u druge zadatke osim obrane. Vojska je korištena kao vladajuća sila, sredstvo ugnjetavanja, čuvar javnog reda, mnogobrojna interesna skupina, posrednik političke moći ili samoprogllašeni zaštitnik nacionalnih interesa (Pion-Berlin, 2005: 79). Različite uloge vojske imaju različite učinke na odnos između vojske, države i društva. Vojna hunta je vrsta autoritarne vlade u kojoj vlast dijeli skupina vojnih vođa i ovaj oblik vlasti obično dolazi na vlast putem nasilnih državnih udara ili drugih nedemokratskih sredstava. U Latinskoj Americi vojne hunte bile su uobičajen oblik vlasti tijekom 20. stoljeća (Pion-Berlin, 2005: 80-83).

Vojska je upravljala vladom tijekom razdoblja vojne diktature, upravljala je i poduzećima u državnom vlasništvu čime je imala moć i informacije u svojim rukama „Sudjelovanje vojske u privatnom gospodarskom sektoru predstavlja značajan izvor moći koji je izvan dosega parlamentarnog nadzora, kao i smjernica ministarstva obrane. Ta autonomija vojske omogućava joj svojevrsno nadmetanje s vladom“ (Domjančić, 2012: 61). Kako je demokracija uspostavljena, vojska je ostala dobro pozicionirana u tim krugovima, s bogatim menadžerskim iskustvom i mrežom utjecajnih veza „Njihovi uspjesi u obuzdavanju vojske i njihovog svođenja u institucionalne okvire više su rezultat političke spretnosti, osobnih veza i moralno dvojbeneh kompromisa, nego oslanjanja na ekspertizu“ (Domjančić, 2012: 60). Oružane snage su kao institucija aktivno sudjelovale u upravljanju i donosile odluke kroz proces suradnje „održavali su delikatnu ravnotežu među različitim ograncima, a vodstvo hunte povremeno se mijenjalo na temelju konsenzusa“ (Smith, 2012: 83).

Tijekom 19. stoljeća i početak 20. stoljeća, utjecajem europskih vojnih časnika na južnoameričke časnike rezultirao je njihovim prepoznavanjem nedostataka u društvima i njihovim rješavanjem, a vojnu intervenciju prepoznali su kao sredstvo za njihovo rješavanje. Koncept domovine postao je cijenjen, te svatko tko je predstavljao prijetnju smatran je neprijateljem domovine „(*La patria*) postala je sveti gral, te je jedino vojska mogla presuditi ako je domovina ugrožena“ (Kos-Stanišić, Šunjić, 2020: 118). Ovakva situacija stvorila je obrazac prema kojem bi vojska u obliku hunte koja se sastoji od nekoliko članova i generala izvršila državni udar koristeći sva potrebna sredstva i preuzela kolektivno upravljanje državom u svrhu zaštite domovine „Vojska je u Latinskoj Americi u razdoblju od 1900. do 2000. izvršila 167 uspješnih vojnih udara“ (Smith, 2012: 76). U primjeru Argentine u razdobljima 1930.-1932., 1943.-1946. i 1955.-1958. vojska je kratko ostajala na vlasti, te bi se nakon rješavanja krize i problema vratila u vojarne (Kos-Stanišić, Šunjić, 2020: 118). Nakon Drugog svjetskog rata, a posebno nakon Kubanske revolucije, Južna Amerika je iskusila razdoblje nedostatka vanjskih sukoba i neprijatelja tako se fokus vojske usmjerio na identifikaciju unutarnjih neprijatelja koji su okarakterizirani kao prijetnja domovini (Kos-Stanišić, Šunjić, 2020: 1199). Tijekom 1960-tih i 1970-tih godina u Južnoj Americi pojavili su se različiti režimi, primjerice vojne vlade koje su nastojale ostati dulje na vlasti i provoditi reforme, primjer je Argentina 1946.-1955. , Peru 1968.-1975. i Panama 1968.-1981. (Kos-Stanišić, Šunjić, 2020: 118). Suprotnost od njih su isključivi režimi, konzervativni: Brazilu 1964.-1985., Čileu 1973.-1989. i Argentini 1966.-1973., 1976.-1983. (Smith, 2012: 80-82). U drugoj tablici prikazani su

primjeri konzervativnih i reformističkih vojnih režima u Latinskoj Americi u drugoj polovici 20. stoljeća, te su crvenom bojom označene države i periodi koji se obrađuju u radu

Tablica 2: *Prikaz vojnih režima u drugoj polovici 20. stoljeća u Latinskoj Americi*

Vojni režimi u Latinskoj Americi			
Reformistički/inkluzivni	Period vlasti	Konzervativni/isključivi	Period vlasti
Argentina	1946.-1955.	Argentina	1966.-1973., 1976.-1983.
Ekvador	1963.-1966., 1972.-1978.	Bolivija	1964.-1970., 1971.-1982.
Panama	1968.-1981.	Brazil	1964.-1985.
Peru	1968.-1975.	Čile	1973.-1990.
		El Salvador	1979.-1984.
		Gvatemala	1963.-1985.
		Honduras	1972.-1982.

Izvor: Smith, 2012: 82.

Vojne vlade je u Latinskoj Americi karakteriziralo snažno karizmatičko vodstvo pojedinca, oni su bili general ili ponekad pukovnici. Režimi su djelovali putem donošenja izvršnih dekreta, dopuštajući vođi da samostalno donosi odluke. Politička potpora ovisila je o potpori oružanih snaga, a časnički zbor nije bio uključen u proces donošenja vladinih odluka (Smith, 2012: 80). U 1960-im i 1970-im godinama pojavila se drugačija vrsta vojnih režima, koje su karakterizirali institucionalizacija i dugoročna predanost određenim ideološkim programima. Ovi režimi nisu samo imali za cilj iskorijeniti percipirane političke protivnike, već su također nastojali dovesti do temeljnih promjena u ekonomskim i društvenim sustavima svojih zemalja (Smith, 2012: 81). Bilo je vrlo malo slučajeva u kojima su se zemlje suočile s egzistencijalnim prijetnjama svojih susjeda, što bi zahtijevalo od civilnih vođa da daju prioritet obrambenoj politici. Umjesto toga, primarna prijetnja moći civilnih vođa bili su domaći nemiri i rizik od vojnog udara (Pion-Berlin, Trinkunas, 2007: 78-80).

Ekonomski i politički izazovi s kojima su se suočavale latinskoameričke zemlje pod vojnim vladama otežavali su održavanje tih režima i legitimiziranje vojne vlasti. Čak i u slučajevima kada je postignut određeni gospodarski uspjeh, održavanje autoritarizma na političkoj razini prijetilo je potkopavanjem gospodarstva. Kao rezultat toga, nekoliko vojnih diktatura palo je u kratkom vremenskom razdoblju, uključujući one u Argentini, Brazilu, Urugvaju, Čileu i Paragvaju. Međutim, odlazak s političke scene nije značio da vojska više nema političke ambicije, te su neke vojne frakcije čekale povoljan trenutak da se vrate na političku scenu. Proces povlačenja vojske iz politike bio je kompliciran činjenicom da su se tijekom dugih razdoblja vojne vlasti ispreplele civilna i vojna vlast. Viši časnici navikli su držati državne položaje, uživati u izdašnim vojnim proračunima, voditi tajne službe bez civilnog nadzora, imati koristi od vojnih ugovora i izbjegavati civilnu pravdu. Ta su se očekivanja često zadržala i nakon prelaska na civilnu vlast (Domjančić, 2012: 60). Danas, iako u državama prevladava demokratski politički poredak i dalje se države suočavaju s brojnim demokratskim deficitima zbog dugotrajne vladavine nedemokratskih režima koji su nastojali obeshrabriti političko sudjelovanje bilo koga osim bogatih i moćnih. Kao rezultat toga, stope političkog angažmana u tim zemljama bile su relativno niske (Klesner, 2006:8).

2.2. Treći val demokratizacije na području Latinske Amerike

Na početku trećeg vala demokratizacije, sredina 1970-tih godina, brojni pojmovi poput: tranzicije, transformacije, revolucije, modernizacije, demokratizacije, konsolidacije, koristili su se za opisivanje različitih procesa i povijesnih događaja (Merkel, 2011: 50). Kako bi se razumio proces transformacije političkog procesa važno je razumjeti pojmove i predmet analize koji se istražuje, odnosno što se transformira i kako se transformacija događa, te na kraju analize razumjeti govori li se o reformi, mijenjanju ili promjeni (Merkel, 2011. 51). Četiri su glavna pojma u analizi konkretne transformacije, a to su država, vlada, režim i sustav. Pojam vlade je uobičajen politički pojam u demokracijama, posebice u mladim demokracijama u kojima politička vlada usmjerava političke pravce prema konsolidaciji novog sustava i pridonosi stabilizaciju demokracije (Huntington, 1991: 266). Vlade postoje i u autoritarnim sustavima i često se mijenjaju kad diktator ili hunta odluči smijeniti šefa vlade zbog nezadovoljstva njegovim politikama, većinom promjena vlade u autoritarnim režimima ne znači temeljite promjene vlasti već samo može najaviti moguću promjenu pravca u politici (Huntington, 1991: 266-268). Promjene vodstva često znaju biti popraćene sukobima elita oko političke vlasti

„promjene su praćene privremenom destabilizacijom režima, ali nisu promijenile temeljne strukture vlasti u političkom poretku“ (Merkel, 2011: 51). Pojam režim podrazumijeva „formalnu i neformalnu organizaciju središta političke vladavine i njegove posebno oblikovane odnose s cjelokupnim društvom“ (Merkel, 2011: 51). Mora biti institucionaliziran što znači prihvaćanje, prakticiranje i ponašanje u skladu s normama u odnosima moći, odnos unutar vladajućih elita i između režimskih elita, što mu donosi trajnost. Režimi se međusobno razlikuju po pitanju unutarnje organizacije vlasti i odnosu između podanika i nositelja vlasti (Merkel, 2011: 52). Da bi došlo do primjene režima temeljito treba biti promjena u pristupu vlasti, strukturi vlasti, načinu vladanja i pretenziji na opseg vladanja. Država kao pojam podrazumijeva trajnu strukturu vlasti, trajnija od režima i vlade, te koristi sve vrste sredstva prisile kako bi crpila resurse iz društva i nad njime vladala (Merkel, 2011: 52). Pojam podrazumijeva sam organizacijski oblik države dok režim utjelovljuje političku organizaciju države i njezine norme i načela se mijenjaju u procesu političke transformacije, a za razliku od njih formalne strukture države ostaju iste i samim time mogu jednako dobro služiti demokratskom i autoritarnom sustavu (Merkel, 2011: 52). Na kraju pojam politički sustav obuhvaća sve pojmove, državu, vladu i režim, zajedno u jedan. Proces transformacije u Latinskoj Americi zahvatio je samo politički režim i cilj mu je bio uspostaviti pluralističku demokraciju (Merkel, 2011: 53).

Treći val demokracije „započinje u Ekvadoru i proširio se Latinskom Amerikom i uglavnom je dovršen 1990. godina“ (Merkel, 2004: 81-82). Samuel Huntington prati povijesno razvijanje demokracije u nekoliko valova i pratećim manjim protu valovima koji su tranziciju usporavali i vraćali natrag u nedemokratski režim, val demokracije je definirao kao „skupinu tranzicija iz nedemokratskih u demokratske režime koja se zbiva u određenom razdoblju i koja značajno brojačano nadmašuje tranzicije u suprotnom pravcu“ (Huntington, 1991: 15). Države Latinske Amerike ubrajaju se u demokracije trećeg vala jer je regija 1977. godine većinom bila zahvaćena autoritarnim sustavima, uz iznimke Kolumbije, Venezuele i Kostarike koje se ubrajaju u drugi val demokratizacije (Merkel, 2011: 190). Većina država je i prije trećeg vala imala iskustva s demokracijom, poput: Urugvaja, Čilea, Brazila, Argentine i Čilea, prije prelaska u autoritarne režime (Merkel, 2011: 190). Rad se bavi analizom tri države, Argentinom, Čileom i Peruom, te će se prikazati njihovi problemi demokracije i čimbenici koji na njih utječu. Argentina i Čile pripadaju regiji Cono Sur, a Peru pripada andskoj regiji, obje regije „predstavljaju karakteristične ekonomske, socijalne i kulturne razlike unutar kontinenta, koje utječu i na razvoj demokracije“ (Merkel, 2011: 190). Obilježje andskog prostora je neujednačen

razvoj i niži stupanj industrijalizacije koji rezultiraju većim siromaštvom nego regija Cono Sur. U Latinskoj Americi pojavile su se različite varijacije autoritarnih sustava od birokratskog-vojnog režima do jednostranačkih režima, a svi se oni razlikuju „po strukturi vlasti, stupnju institucionalizacije, legitimacijskoj osnovici i sposobnosti preživljavanja“ (Merkel, 2011: 192).

Padom Berlinskog zida 1989. godine i do kraja stoljeća broj demokracija je rastao i krajem 2001. godine od 192 države u njih 121 je postojala izborna demokracija što čini 63 posto političkih zajednica u svijetu, stoga sam autor Merkel proglašava 20. stoljeće kao „stoljeće demokracije“ (Merkel, 2004: 81) i samim time širenje „demokracije u svijetu pomoglo je u širenju političkih prava i građanskih sloboda“ (Freedom House, 2002: 9). U tablici broj 2 prikazani su demokratski trendovi u Srednjoj i Južnoj Americi, uključivši i Karibe, 2001. godine kao pokazatelj učinaka trećeg vala demokratizacije na širenje liberalnih demokracija.

Tablica 3: *Udio polu liberalnih, neliberalnih i liberalnih demokracija u Južnoj Americi (uključujući Srednju Ameriku i Karibe) 2001. godine.*

	Postotak	Ukupno
<i>Liberalna Demokracija</i>	63,3	19
<i>Poluliberalna Demokracija</i>	26,7	8
<i>Neliberalna Demokracija</i>	10	3

Izvor: Merkel, 2004: 82

3. Prikaz vojnih vladavina u državama Južne Amerike

3.1. Čile: modernizirajuća birokratska vojna diktatura (1973.-1990.)

Čile je primjer modernizirajuće birokratske vojne diktature s naglaskom na desnu ideologiju. Od osnutka republike 1830. godine Čile se susreo s kratkim fazama neustavnih vlasti, 1890., 1924.-1932., što mu je omogućilo razvoj relativno stabilnog demokratskog poretka u kojem su konzervativci zauzeli snažan položaj (Merkel, 2011: 193). Sve veći socijalno-ekonomski problemi tijekom šezdesetih godina obilježeni ideologizacijom i rastućom napetosti između

kršćanskih demokrata, ljevice i konzervativaca nisu uspjeli dobiti političko rješenje (Merkel, 2011: 193). Ekonomska kriza koju karakteriziraju različiti pokazatelji kao što su rastuća inflacija, pad bruto nacionalnog proizvoda (BNP) i stope ulaganja, pad kapitala u ruke stranaca i deficiti platne bilance, obično prethodi pojavi birokratske autoritarne države (O'Donnell, 1978: 4-5), ova situacija je u suprotnosti s nužnim zahtjevima za stabilnost i društvenu predvidljivost u svakom složenom gospodarstvu. Spomenutu birokratsku autoritarnu državu, prema O'Donnellu, karakterizira nekoliko značajki (O'Donnell, 1978: 4). Prvo, više državne položaje obično drže pojedinci koji su prethodno radili u vrlo složenim i birokratskim organizacijama kao što su oružane snage, javna birokracija ili velike privatne tvrtke. Drugo, postoji politička isključenost, što znači da država nastoji ograničiti pristup političkoj moći u javnom sektoru i njegove saveznike kroz represiju i kontrolu nad organizacijama poput radničkih sindikata. Treće, prisutna je ekonomska isključenost budući da su težnje za ekonomskim sudjelovanjem javnog sektora često smanjene ili odgođene na neodređeno vrijeme. Četvrto, događa se depolitizacija jer država pokušava društvena i politička pitanja predstaviti kao tehničke probleme koji se mogu riješiti suradnjom gornjih spomenutih organizacija. Konačno, ovaj tip države ima tendenciju nastajanja u razdobljima značajnih promjena u načinu akumulacije kapitala društva, koji su dio procesa produbljivanja perifernog i ovisnog kapitalizma kojeg karakterizira industrijalizacija (O'Donnell, 1978:4-8)

Vojna diktatura uspostavila se nakon uspješno provedenog državnog udara 1973. godine koji je bio rezultat kulminacije dugogodišnje političke krize u Čileu, proizašle iz sukoba između socijalističkog predsjednika Salvadora Allendea i desničarskog Nacionalnog kongresa. Zračne snage Čilea bombardirale su predsjedničku palaču La Moneda i prekinule tradiciju izborne demokracije dugu 40 godina (Hellinger, 2021: 214). Sukob Allendea i opozicije imao je unutarnju i međunarodnu dimenziju, pri čemu je Allende dobio potporu SSSR-a i Kube, a čileansku desnicu podupirao je SAD. SAD je pružao podršku provedbi društvenih reformi u Čileu, ali su bili protiv ljevičarskih pokreta. Unatoč činjenici da Allendeova vlada nikada nije dosegla revolucionarnu fazu, predsjednik Nixon je naložio CIA-i da izradi i provede tajni plan. Američka vlada potrošila je 10 milijuna dolara za financiranje oporbenih grupa, pa čak i organiziranih štrajkova koji su uzrokovali zastoj gospodarstva između 1972. i 1973. godine (Kos-Stanišić, 2003: 135). Kriza je završila tako što su vojne snage Čilea, potpomognute CIA-om, izvele državni udar 11. rujna 1973. godine. Vojne snage su preuzele kontrolu nad državom u roku od nekoliko sati, a Allende, ovisno o izvoru, na kraju je počinio samoubojstvo ili je bio ubijen dok se opirao puču u predsjedničkoj palači La Moneda. Hunta pod vodstvom Augusta

Pinocheta preuzela je vlast i pokrenula val terora, tijekom kojeg su deseci tisuća ljevičara i Allendeovih pristaša uhićeni, mučeni i ubijeni. Broj ljudi koji su izgubili živote tijekom režima procjenjuje se na između 1500 i 3000.

Vojna diktatura u Čileu odnosi se na razdoblje autoritarne vladavine u Čileu od 1973. do 1990. godine, za vrijeme kojeg je državnim institucijama i samom državom upravljao general August Pinocheto „vrhovni zapovjednik nacije“ i vojna hunta s 4 člana koja je obnašala zakonodavnu vlast. Početnu fazu njegova režima u Čileu karakterizirao je kolektivni pristup, ali se postupno pomaknuo prema individualnom obliku upravljanja (Smith, 2012:83). Pinochet i njegova vojna hunta tada su preuzeli kontrolu nad zemljom, suspendirali ustav, suzbili svu opoziciju i nametnuli cenzuru i represiju stanovništvu. Režimske sigurnosne snage, uključujući ozloglašene tajne policijske snage poznate kao Nacionalna obavještajna uprava (DINA) koje su bile zadužene za uništavanje stranke ljevice i marksističke prošlosti Čilea, te je u jednom od svojih govora Pinocheto jasno izrekao svoj cilj „Marksistički otpor nije gotov, ostali su još ekstremisti. Čile je i dalje u stanju unutarnjeg rata“ (Smith, 2012: 87). DINA je u svojem djelovanju zatvorila, mučila i ubila tisuće ljudi. Kao dokaz tome je podatak da u prve četiri godine vladavine Pinocheta oko 3000 ljudi umrlo je tijekom torture mučenja (Hellinger, 2021: 2015). Mnogi pojedinci, uključujući političke aktiviste, sindikalne vođe i obične građane, bili su meta režima. Vojna vlast provodila je sustav represije i cenzure, kontrolirala je medije, sveučilišta i druge institucije. Diktaturu su obilježila teška kršenja ljudskih prava, ekonomske mjere štednje i privatizacija državnih poduzeća. Za vrijeme vlasti predsjednika Pinocheta provođenje vanjske politike je preuzela izvršna vlast uz nadgledanje hunte „kada se suoči s komunističkom infiltracijom koja prijeti temeljnim moralnim načelima koja stoje u osnovi zapadne i kršćanske civilizacije, društvo je prisiljeno uključiti se u rigorozne mjere samoobrane“ (Smith, 2012: 85). Novi ustav donesen je 1980. godine, te je i dalje bio usmjeren na održavanje prevlasti izvršne vlasti i smanjivanju vlasti i značaja kongresa. Što se tiče individualnih karakteristika predsjednika, one se mogu promatrati samo unutar ograničenja domaćeg i međunarodnog sustava koji nude političke prilike nacionalnim vođama da predstavljaju stranačke programe ili osobne stavove grupe kojoj pripadaju. Razlike između predsjednika u vođenju vanjskih politika se vide s obzirom na koji način koriste dane političke prilike kako bi poboljšali samu poziciju Čilea na međunarodnoj razini, a i učvrstili svoju osobnu političku poziciju (Munoz, Tulchin, 2018: 79).

General Augusto Pinocheto imao je viziju sebe kao „spasitelja“ države. Njegov koncept podrazumijeva vojnu vlast s nekoliko iznimaka prijateljskih odnosa s nekim susjednim

državama, odnosno politička dominacija u vlastitoj državi i međunacionalni ekonomski odnosi. Unio je neke promjene u vanjsku politiku, poput one da se sve odluke prvo predlažu predsjedniku iako su formalno vanjski poslovi pod nadležnost vojne hunte. Primjer je odnos s Bolivijom s kojom je zaključio dogovor oko zajedničkog koridora (1975.-1978.) i dogovor s Ujedinjenim narodima oko praćenja ljudskih prava u Čileu tijekom 1970-tih godina, te je u donošenju odluka bio pragmatičan i donosio ih ovisno o trenutku kako su odgovarale njegovim interesima (Munoz, Tulchin, 2018: 94). Za vrijeme vlasti surađivao je i s birokracijom kojoj je vojna hunta davala ministarske pozicije u zamjenu za suradnju. Važno je razlikovati tri razine na kojima su djelovali birokrati u politici: nacionalna, vanjska politika, unutarnja politika. Najveća grupa aktera je na razini unutarnje politike (ministri i drugi politički akteri poput vođe stranaka koji nisu uspjeli doći na nacionalnu razinu), a često su birokrati imali moć u mijenjanju tijeka samih politika. Birokrati na nacionalnoj razini imaju veliku moć jer imaju direktan pristup centru političke moći te imaju veću političku odgovornost u ekonomskim i socijalnim pitanjima. Birokrati u vanjskoj politici su često ambasadori i drugi dužnosnici koji nisu politički akteri i tu se razlikuju oni koji su specijalisti u određenom području i oni koji naginju stvaranju karijere diplomata (Munoz, Tulchin, 2018: 123).

Za vladavine vojske u Čileu su se učestalo kršila ljudska prava, brojni zloglasni događaji koji su bili usmjereni na "nestanak" političkih disidenata, tajno pritvaranje i mučenje pojedinaca. U listopadu 1973. skupina vojnih časnika poznata kao "Karavana smrti" putovala je helikopterom u razne gradove u Čileu, gdje su pogubljivali političke zatvorenike bez suđenja. Časnike koji su provodili "Karavana smrti" predvodio je general Sergio Arellano Stark, a na meti su bili pojedinci za koje se sumnjalo da se suprotstavljaju vojnom režimu. Uključen je bio i general Augusto Pinocheto, iako nije osobno sudjelovao u operaciji bio je upoznat s njezinim planiranjem i izvođenjem (Stillerman, 2007: 12). U kasnijim godinama, Pinochet je optužen da je odgovoran za kršenja ljudskih prava počinjena tijekom diktature, te se suočio s pravnim postupkom u Čileu i međunarodno. Među žrtvama su bili političari, sindikalni vođe i drugi aktivisti koji su smatrani prijetnjom autoritetu režima. Neke od žrtava vojna vlast je već zatočila i mučila, a pogubljene su bez pravednog suđenja. "Karavana smrti" odgovoran je za najmanje 75 pogubljenja, iako se vjeruje da je stvarni broj veći. Časnici koji su izveli akciju tada nisu odgovarali za svoje postupke jer su imali potporu vojne vlasti. Međutim, operacija je kasnije postala jedan od najozloglašnijih primjera kršenja ljudskih prava počinjenih tijekom diktature. U godinama nakon diktature uloženi su napore da se istraže i procesuiraju odgovorni za kršenja ljudskih prava, uključujući i "Karavan smrti" (Stillerman, 2007: 13-14). General Arellano Stark

je 2007. osuđen na šest godina zatvora zbog svoje uloge u operaciji, ali je 2015. umro prije odsluženja kazne. U Čileu se potraga za pravdom za žrtve "Karavana smrti" ni danas nije završila.

Unatoč represiji i cenzuri, bilo je i značajnih akcija otpora protiv diktature. Čileanski građani organizirali su prosvjede, štrajkove i demonstracije, a neki pojedinci formirali su oružane skupine za otpor režimu. Tijekom vojnih udara i diktatura, sindikalni vođe i radnički aktivisti često su bili mete i podvrgnuti brutalnoj represiji. Radnici su se trudili obraniti svoje interese, te uz potporu Katoličke crkve i ljevičarskih gerilaca. igrali su značajnu ulogu u političkim tranzicijama koje su dovele do obnove demokracije u 1980-im i 1990-im godinama (Stillerman, 2007:10).

Naslijeđe vojne diktature u Čileu imalo je dubok utjecaj na politički, gospodarski i društveni razvoj zemlje. Ekonomska politika režima, koja je bila pod utjecajem Čikaške škole, bila je usredotočena na načela slobodnog tržišta i privatizaciju poduzeća u državnom vlasništvu. Iako su te politike dovele do gospodarskog rasta i stabilnosti, one su također pogoršale nejednakost prihoda, povećale siromaštvo u Čileu i porast nezaposlenosti kao rezultat mjere suzbijanja inflacije (Smith, 2012: 83-86). Skupina „Chicago boys“ bili su čileanski ekonomisti obrazovani na ekonomskom sveučilištu u Chicagu, te su postali glavni ekonomski savjetnici i pokretači reformi za vrijeme vojne diktature (1973.-1990.). Njihove politike slobodnog tržišta i trgovine otvorile su put Čileu na svjetskom tržištu, spoj ideologije slobodnog tržišnog kapitalizma i ekonomije laissez faire s potpunom političkom kontrolom i snažnom vojnom vladavinom postavile su kamen temeljac Pinochetove vladavine (Smith, 2012: 85). Uspjeh Chicago Boys-a se može pripisati i tadašnjem političkom ozračju, radikalna politika slobodnog tržišta bila je podržana od anti marksističke hunte koja ju je percipirala kao mehanizam za uništenje marksizma.

Kršenje ljudskih prava od strane diktature imalo je trajne posljedice na čileansko društvo. Žrtve torture, nestanaka i drugih zlostavljanja i dalje traže pravdu, a njihove obitelji i dalje traže istinu o sudbinama svojih najmilijih. Naslijeđe diktature također je pridonijelo kulturi nekažnjavanja u Čileu, gdje neki vojni dužnosnici i vladini dužnosnici koji su počinili kršenja ljudskih prava tek trebaju odgovarati. Naslijeđe diktature također nastavlja utjecati na politički diskurs u Čileu. Neke političke stranke i pojedinci nastavljaju podržavati vojni režim i njegovu politiku, dok drugi odbacuju naslijeđe diktature i zalažu se za socijalnu pravdu i demokratsko upravljanje (Merkel, 2011: 220). Posljednjih godina u Čileu su se pojavili prosvjedi i društveni pokreti koji su pozivali na veću ekonomsku i društvenu jednakost, kao i na reforme političkog sustava

Režim je također provodio politiku neoliberalnih ekonomskih reformi, koje su transformirale čileansko gospodarstvo i usmjerile put sadašnjem prosperitetu zemlje (Merkel, 2011: 220-221). Pinochet je pokrenuo brzi pomak prema ekonomiji slobodnog tržišta što je rezultiralo smanjenjem inflacije, povratom nacionalizirane imovine njihovim privatnim vlasnicima i promicanjem stranih ulaganja.

Nakon diktature Pinocheta počinje proces tranzicije u Čileu koji se još i naziva prijelazno razdoblje (1988.-1990.) koje su vodile elite starog režima, a civilna vlast je vraćena 1990. godine. Vojska je i dalje imala značajan utjecaj na politička zbivanja, pa je proces opisan kao "modifikacija i lektoriranje autoritarni ustav" prema Merkelu (Merkel, 2011: 201-202). Taj je proces trajao do 2004. godine, kada su različite političke skupine u Čileu radile zajedno kako bi konačno poništile utjecaj vojske. „Dio cijene čileanske demokratske tranzicije 1988.-1989. bilo je prihvaćanje ustava iz 1980. koji je donijela vojna vlada. Ustav je izrazito prezidencijalističkog karaktera, mnogi su kritičari smatrali da je čak 'hiperprezidentalistički'“ (Smith, 2012: 150). Režim je 1988. godine održao referendum o Pinochetovom daljnjem obnašanju dužnosti predsjednika do 1997.godine koji je rezultirao pobjedom opozicije i raspisivanje izbora na kojima je pobijedila u prosincu 1989. godine, a na vlast je stupio predsjednik Aylwina u ožujku 1990. godine (Merkel, 2011: 200). Režimska elita slijedila je ustav „iz 1981.godine do zadnje pojedinosti u kojemu je predviđeno da se nakon prvog mandata Pinocheta provede referendum o mogućem drugom mandatu ili mandatu nekog drugog kandidata do 1997. godine“ (Merkel, 2011: 200). A predsjednički parlamentarni izbori se moraju održati ako je rezultat referenduma negativan, što je i bio, a Pinochet je morao ostati na vlasti sve do dolaska na vlast novog predsjednika u ožujku 1990. godine (Merkel, 2011: 201). Nakon poraza na referendumu režimske elite nastojale su provesti pregovore između režima i opozicije koji su se odnosili na ublažavanje autoritarnog ustava, a zahtjevi su bili sljedeći: „povećanje broja izabраниh senatora, ukidanje zabrane Komunističke partije, olakšavanje reforme ustava i jačanje civilne komponente u Vijeću nacionalne sigurnosti“ (Merkel, 2011: 201). Naposljetku su građani izglasali ove zahtjeve u srpnju 1989. godine i dali ustavu djelomičnu legitimnost. Pinochet je s druge strane koristio ovlasti koje su mu dane, te je omogućio „desnom taboru da od njegovog poraza 1989. sve do kasnih devedesetih godina koristi gustu mrežu faktičkih manjinskih veto-ovlasti, koje su demokratskim vladama dopuštale samo ograničenu moć vladanja“ (Merkel, 2011: 202).

Proces institucionalizacije povezuje s procesom tranzicije, dakle od smjene autoritarnog režima do konstitutivnih izbora (Merkel, 2011: 207). Čile je primjer u kojemu je institucionalizacija

provedena u dva procesa, u užem i širem smislu. Institucionalizacija u užem smislu obuhvaća proces institucionalizacije demokracije, koja je zbog autoritarnih komponenti uređena kao defektna demokracija. Ova vrsta institucionalizacije nije dopustila temeljitu promjenu ustava iz 1981. godine već manje promjene, odnosno željele su uspostaviti „demokratski sustav sa snažnim predsjedničkim režimom“ (Merkel, 2011: 209). Institucionalizacija u širem smislu, obuhvaća proces uklanjanja autoritarnih komponenti koji je započeo dolaskom predsjednika Aylwina na vlast, a završio 2005. godine sklapanjem konsenzusa političkih stranaka (Merkel, 2011: 209). Autoritarne komponente su vojsci osigurale politički utjecaj i dale joj zaštićenu ulogu, imala je ulogu u „utvrđivanju polovice Vijeća za nacionalnu sigurnost, koja je mogla suodlučivati o izvanrednom stanju i imenovati dio senatora“ (Merkel, 2011: 210). Samim time predsjednički sustav sa simetričnim dvodomnim parlamentom nije funkcionirao jer su petinu gornjeg doma sačinjavali izabrani senatori, koje je u početku izabrao sam Pinochet i tijela pod njegovim utjecajem poput Vrhovnog suda, time je politički drugačijoj vladi od desnog tabora bilo nemoguće vladati (Merkel, 2011: 210). Demokratska opozicija, koalicija centra i ljevice, iako je bila ograničena ustavnim odredbama u djelovanju protiv raznih odluka Pinocheta u tranzicijskoj fazi u svojem programu najavila je „odbijanje autoritarnih elemenata političkog poretka s obzirom na njihov normativni sadržaj i namjeravala se boriti protiv njih“ (Merkel, 2011:210). Nakon povratka demokracije u Čile, zemlja je uspjela ispregovarati neovisni sporazum s Europskom unijom. Ovo su bili inovativni pregovori za EU jer Čile nije član MERCOSUR-a ili Andske zajednice. Osim toga, ovo je bio prvi put da je EU sklopila globalni sporazum (uključujući liberalizaciju trgovine i politički dijalog) sa zemljom izvan svoje zemljopisne regije (Kos-Stanišić, 2001:105).

3.2. Argentina: birokratska vojna diktatura nesposobna za reformu (1976.-1983.)

Pobjedom liberalne stranke Union Civica Radical (UCR) 1916. godine započeo je demokratski razvoj Argentine, koji je naglo prekinut 1930. godine vojnom intervencijom i time započinje turbulentno razdoblje izmjena vojnih režima i demokratskih vlada koje je trajalo do 1983. godine (Merkel, 2011: 192). Argentina je tridesetih godina 20. stoljeća pripadala najrazvijenijim državama, ali dolaskom Perona četrdesetih godina, korupcijom i izbornim manipulacijama započelo je razdoblje dubokih političkih kriza. Kao glavni cilj vojne diktature od 1976. do 1983. godine postavila je „razbijanje 'populističkog političkog društva', sastavljenog od peronizma, sindikata, stranačke demokracije i etatizma“ (Merkel, 2011: 192) koje je smatrala glavnim razlogom propadanja Argentine. Tijekom razdoblja autoritarne vladavine u Argentini od 1976. do 1983. godine, vladu je kontrolirala vojna hunta. Huntu su činili devet članova vrhovnih zapovjednika oružanih snaga, a vlast su preuzeli državnim udarom 24. ožujka 1976. godine. Tijekom tog razdoblja, argentinska vojna vlada vodila je nasilnu kampanju represije protiv navodnih političkih protivnika, ljevičara i drugih disidenata. Ova kampanja uključivala je široko rasprostranjena kršenja ljudskih prava poput prisilnih nestanaka, mučenja, pogubljenja, ukinute su političke stranke i uvedena je cenzura medija. Nametnut je strogi oblik autoritarizma koji je imao zadaću održati kontrolu nasilnom represijom. Za vrijeme režima približno 30.000 ljudi je ubijeno ili nestalo. Glavni cilj režima je bilo razbijanje političkog društva i proces nacionalne reorganizacije (Malamund, 2011: 54-56).

U razdoblju od 1930. do 1983. godine Argentina se suočila s razdobljem ekonomskog i političkog nazadovanja. Politička nestabilnost očitovala se kroz šest državnih udara i još nekoliko pokušaja. Od dvadeset i tri predsjednika u tom razdoblju, samo su trojica uspjela odslužiti svoje pune i unaprijed utvrđene mandate: Augustin Justo, Juan Peron i Jorge Videla (Malamund, 2011: 58). Činjenica da su sva trojica bili vojni časnici, unatoč tome što nisu svi došli na vlast vojnim udarom, naglašava izazove s kojima su se civilni čelnici suočavali kako bi zadržali svoje položaje (Malamund, 2011: 56). Važno je istaknuti 1955. godinu kada su se dogodila dva neuspjela pokušaja državnog udara protiv lijeve vlade Juana Peróna i njegove peronističke stranke u Argentini. Međutim, te je godine izveden uspješan puč, predvođen vojnom huntom koja je zabranila peronistički politički pokret. Peronistička stranka, poznata i kao PJ, politička je organizacija koja svoju potporu crpi iz radničke klase i prvenstveno je usmjerena na stjecanje i održavanje političke moći „Peron je stvorio do tada nezamisliv politički savez radničkih sindikata, poslovnih ljudi i vojske, a njegovi glavni saveznici – radnici doživjeli

su znatan porast standarda“ (Kos-Stanišić, 2010:32). Međutim, stranci nedostaje koherentna ideologija i osnovana je od vrha prema dolje što je rezultiralo stranačkom strukturom koja je bila hijerarhijske prirode, s naglaskom na zapovijedanje i poslušnost, ali bez jasnog i definiranog skupa uvjerenja. Peronistička stranka prolazila je kroz svoju povijest ideološke promjene, prilagođavajući se prevladavajućim ekonomskim i političkim okolnostima i dominaciji bilo lijevih ili desnih frakcija unutar stranke. Populističke stranke često imaju karizmatične vođe, au Argentini je promjena vodstva rezultirala promjenama u ideologiji (Kos-Stanišić, 2014: 32). Kao rezultat toga, fluidna priroda peronizma omogućila je značajne programske pomake, koji su bili vidljivi tijekom predsjedništva Menema u 1990-ima i Kirchnera u 2000-ima, unatoč njihovoj često kontradiktornoj prirodi (Malamud, 2011: 69).

Neke demokratske slobode vraćene su na kraju, vojna vlast nije ispunila svoja obećanja u pogledu političkih sloboda. To je dovelo do pojave gerilskih skupina 1960-ih, ali su brzo poražene. Početkom 1970-ih ljevičarska militantna skupina otimala je i ubijala visoke vojne i policijske dužnosnike u tjednim racijama. Ekstremna ljevica bombardirala je i uništavala zgrade, uglavnom vojne i policijske lokacije, ali i nevladine objekte, uključujući Sheraton Hotel u Buenos Airesu 1972. godine. Povratak Perona iz egzila i masakr u Ezeizi 1973. godine označio je kraj saveza između lijeve i desne frakcije (Malamud, 2011: 73). Zadnji potez Perona prije smrti bilo je povlačenje potpore Montonerosima. Nakon smrti predsjednika Perona na vlast dolazi njegova udovica Isabel Martinez de Peron, za vrijeme njezine vlasti pojavio se krajnje desničarski paravojni argentinski antikomunistički savez i s njim žestoke borbe. Udovica Isabel nije imala drugog izbora nego 1975. godine potpisati niz dekreta kojima je ovlasila vojsku i policiju za ne kažnjena djelovanja protiv ljevice, odnosno za njezino uništenje.

Predsjednica Isabel Martínez de Perón, svrgnuta je s vlasti 1976. godine i tada kreće razdoblje vladavine vojne hunte na čelu s Jorge Rafaelom Videlom i njegovim bliskim suradnicima: Robertom Violom i Leopoldom Galtieriom. Jorge Rafael Videla rođen je 2. kolovoza 1925. u gradu Mercedesu, provincija Buenos Aires u Argentini. Započeo je svoju vojnu karijeru 1944. i napredovao do vrhovnog zapovjednika argentinske vojske 1975. godine i 24. ožujka 1976. poveo je državni udar protiv predsjednice Isabel Perón, koja je bila na vlasti od 1974. godine. Videlin režim, poznat kao proces nacionalne reorganizacije, obilježen je kampanjom državnog terorizma kojim se rješavao državnih neprijatelja, političkih disidenata, ljevičarskih aktivista i drugih percipiranih državnih neprijatelja „Vođeni fanatičnom doktrinom 'nacionalne sigurnosti', generali su organizirali nelegalnu ofenzivu u kojoj su ti ljudi bili žrtve taktike kojom je trebalo zaplašiti građane i terorizirati zemlju“ (Kos-Stanišić, 2010: 34). Vojna hunta bila je

odgovorna za nezakonita uhićenja, mučenja, ubojstva i nestanke tisuća ljudi, uglavnom sindikalisti, studenti i aktivisti. Kao i svaka diktatura, pa tako i ova, progon građana htjela je opravdati, pa ga je nazvala "procesom narodne reorganizacije" kojom je htio eliminirati svako mišljenje koje je suprotno vladajućem „Terorist nije netko s oružjem ili bombom, već netko tko širi ideje koje su suprotne zapadnoj i kršćanskoj civilizaciji“ (Smith, 2012: 85). Argentinske sigurnosne službe i odredi smrti radili su zajedno s drugim južnoameričkim diktaturama u sklopu operacije Kondor koja se odvijala od 1950- tih godina do 1980- tih godina, a glavni cilj je bio istrebljenje ljevičara i njihovih pokreta u Južnoj Americi. Države sudionici su bile: Bolivija, Brazil, Argentina, Čile, Urugvaj i Paragvaj uz potporu SAD-a i ostalih desničarskih diktatura (Smith, 2012: 87-89).

Diktatura je provodila politiku "nestajanja", u kojoj su osumnjičeni disidenti potajno uhićeni, odvođeni u tajne zatočeničke centre, te često mučeni i ubijani. Mnogi od tih zatočeničkih centara bili su smješteni u školama, policijskim postajama i vojnim bazama, a korišteni su za ispitivanje i mučenje zatvorenika. Diktatura je također ciljala na intelektualce, novinare, sindikaliste i druge skupine koje se smatralo prijateljima vlasti. Osim kršenja ljudskih prava, diktatura je provodila neoliberalnu ekonomsku politiku, što je dovelo do značajnog porasta siromaštva i nezaposlenosti. Režim je također vladao razdobljem hiperinflacije i ekonomske nestabilnosti „inflacija je narasla na 250 posto, vanjski dug se povećao šest puta, a industrija je bila u potpunom kolapsu“ (Kos-Stanišić, 2010: 34). Diktatura je provodila i međunarodna teroristička djela, uključujući bombaški napad na civilni putnički zrakoplov 1976., u kojem su poginula sva 73 putnika i članova posade, te otmice i ubojstva političkih protivnika u drugim zemljama. Tijekom vojne diktature, vlada je ciljala ne samo na ljevičare i navodne političke protivnike, već i na pripadnike LGBT zajednice, autohtono stanovništvo i vjerske skupine koje nisu bile u skladu s ideologijom režima (Domjančić, 2012: 56). Žene su također bile izložene rodno uvjetovanom nasilju i seksualnom zlostavljanju. Diktatura je provodila politiku prisilnog nestanka trudnica, u kojoj su trudnice uhićene, držane dok nisu rodile, a potom su im bebe oduzimate i davane obiteljima lojalnim režimu.

Proces tranzicije (1982.-1983.) bio je obilježen raspravama o demokraciji i pluralizmu, te formiranjem političke opozicije koje je do tada bila pasivna ili podvrgnuta represivnim mjerama (Merkel, 2011: 200). Iako kolaps vojnog režima nije uzrokovao trenutno povlačenje vojske, ona više nije imala značajnu ulogu u tranziciji (Merkel, 2011: 208). Unutar vojne hunte došlo je do zamjene vlasti generala Videle generalom Violom 1981. godine, te postupnom tranzicijom prema liberalizaciji i stvaranju prvih neformalnih opozicijskih stranaka što su one iskoristile za

ujedinjenje i stvaranje zajedničke političke strategije protiv generala Viole kojeg su srušili u prosincu 1981. godine (Merkel, 2011: 200). Na vlast dolazi general Galtierija koji je pokušavao slomiti liberalizaciju i steći veću legitimnost, vojska je 1982. zauzela Falklandsko otočje u nadi kako će dobiti veću podršku svojoj vlasti što je neslavno završilo porazom nakon samo dva mjeseca (Merkel, 2011: 200). Poraz u ratu prouzročio je masovne prosvjede i podjelom unutar same vojske, te naposljetku njezin kolaps i početak tranzicije „Vojno zauzimanje Malvina trebalo je djelovati psihološki, uvjeriti naciju u snagu i veličinu argentinske vojske, izazvati ponos i lojalnost, te na taj način osigurati legitimitet već ocvaloj vojnoj diktaturi“ (Domjančić, 2012: 59). Brzo postignut neuspjeh u ratu za Malvine je dokaz građanima o velikoj i na kraju suludoj potrošnji vojnog proračuna. Vojska je pod vlašću generala Bignonea obavljala vladine poslove i pokušavala dogovoriti uvjete prijelaza, tražila je sveobuhvatnu nekažnjivost za ratne zločine i loše ekonomsko vođenje koje je dovelo Argentinu u velike dugove, ali njezin položaj je bio znatno oslabljen i nije uspjela ishoditi niti jedan od svojih zahtjeva (Merkel, 2011; 200). Kraj diktature doveo je do razdoblja tranzicijske pravde „nakon dužeg razdoblja, 1983. godine ponovno je u Argentini na vlasti demokratski politički poredak, demokratski onoliko koliko je to moguće u jednoj post militarističkoj zemlji“ (Domjančić, 2012: 59). Tranzicija završava predsjedničkim i parlamentarnim izborima održanim u listopadu 1988. godine na kojem je pobijedila radikalna stranka UCR i predsjednikom je postao Raul Alfonsin, čime je vojska izgubila svoj dominantni položaj i poraz peronističke stranke prvi put na demokratskim izborima (Merkel, 2011: 200).

U samom procesu institucionalizacije Argentina je izabrala put obnove prezidencijalizma, te se vratila ustavu iz 1853. godine koji je bio u više navrata izmijenjen, ali mu je temeljna struktura ostala ista i ona je naglašavala osim prezidencijalizam i federalnu strukturu koja u političkom smislu uključuje drugi dom i guvernere provincija (Merkel, 2011: 208). Pojavila su se dva problema koji su utjecali na provedbu demokratizacije, prvi je nepoštivanje ustavnih normi od strane političkih elita koje su bile „sklone da u dvojbenom slučaju zanemare ustav, ta se problematika ticala zaobilaženja Kongresa“ (Merkel, 2011: 209). Drugi problem je proizlazio iz vojske koja se opirala zahtjevu „Alfonsina i većine Argentinaca za podizanje optužnica i donošenja presuda za povredu ljudskih prava“ (Merkel, 2011: 209). Proces institucionalizacije uključivao je osnivanje Nacionalne komisije za nestanak osoba za istraživanje kršenja ljudskih prava počinjenih tijekom diktature, te u konačnom izvješću Komisije, objavljenom 1984. godine, dokumentiran je 8961 slučaj prisilnog nestanka, iako se vjeruje da je stvarni broj žrtava mnogo veći. Jedna od značajnih prepreka s kojima su se suočile demokracije u nastajanju 1980-

ih i 1990-ih bila je zadaća uspostavljanja kontrole nad vojskom (Smith, 2012: 89). U idealnom scenariju, to bi uključivalo političku podređenost oružanih snaga demokratskoj vladi, ustavni civilni nadzor vojne politike i osiguranje da vojno osoblje podliježe zakonskim propisima. U godinama koje su uslijedile, zemlja se počela baviti kršenjem ljudskih prava počinjenim tijekom Nacionalnog procesa reorganizacije, te je 1985. godine održano suđenje na kojem su Videla, koji je osuđen na doživotni zatvor i drugi vojskovođe hunte izvedeni pred sud za svoje zločine (Domjančić, 2012: 57).

Nakon razdoblja državnih udara i vojnih režima, Argentina je doživjela drugačiji oblik političke nestabilnosti. Sljedećih 26 godina, *Partido Justicialiste* (poznata i kao peronistička stranka) držala je vlast gotovo 18 godina, dok je URC (poznata i kao Radikali) vladala samostalno ili u koaliciji oko 8 godina (Malamund, 2011: 88). Dvije su stranke imale različite rezultate: Peronistička stranka uspjela je odraditi sve svoje ustavne mandate od 1989. do 1995., od 1995. do 1999. te od 2003. do 2007., dok radikali nisu uspjeli odraditi niti jedan od dva mandata na vlast od 1983. do 1989. i 1999. do 2003. godine (Malamund, 2011: 70-75). Unatoč toj nestabilnosti, razne institucije poput vojske, Vrhovnog suda, poslovnih udruga, pa čak i Eduardo Duhalde, koji je promicao kandidaturu Nestora Kirchnera dok je bio privremeni predsjednik. Činilo se da Argentina ima povoljne okolnosti za uspostavljanje civilne vlasti nad vojskom 'Proceso de Reorganizacion Nacional' pokazao se kao značajan promašaj u smislu ekonomskih i društvenih pokazatelja, a „Ekstremne akcije tijekom prljavog rata dovele su do toga da su se oružane snage otuđile od svojih tradicionalnih pristaša unutar civilnog društva“ (Smith, 2012: 95).

3.3. Peru: Socijalno reformska vojna diktatura (1963.-1980.)

Peru je iskusio višu razinu političke nestabilnosti u usporedbi s većinom drugih južnoameričkih zemalja, uz moguću iznimku Bolivije. Najdulje razdoblje kontinuirane vladavine, bilo ustavne ili de facto, u povijesti Perua bila je Aristokratska republika, koja je trajala devetnaest godina od 1895. godine do 1914. godine (McClintock, 1998: 311). Tijekom dvadesetog stoljeća, tipičan obrazac bilo je prebacivanja između ustavne i de facto vladanje svakih pet do dvanaest godina. Između 1945. godine i 1992. godine Peru je imao civilne i ustavne vlade otprilike 60 posto vremena, dok su vojni režimi vladali oko 40 posto vremena (McClintock, 1998: 311). Za razliku

od regije Cono Sur u koju pripadaju Čile i Argentina, vojni režim u Peruu se može okarakterizirati kao meka socijalno reformska vojna diktatura. U vrijeme vojnog preuzimanja vlasti 1968. godine važno je napomenuti političku i socijalno-ekonomsku situaciju, a to je djelomična modernizacija i daljnje regionalne i socijalne podijele Perua, što je na kraju završilo vojnim pučom (Smith, 2012:83). U razdoblju od 1963. do 1980. čelnici vojne hunte su se promijenili tri puta, u ovom radu ću se detaljno osvrnuti na razdoblje pod vlašću Juana Velasca Alvarada. Vojska je dolaskom na vlast svoj status unaprijedila u „stratešku državnu elitu“ (Merkel, 2011: 195) koja je samostalno kreirala političke reforme za koje je civilne političare smatrala nesposobnima. Prvi put da vojska isključivo nije imala ulogu provoditi zakon i red, već je ona postala samostalna institucija sa svojim političkim interesima u skladu s kojima je provodila reforme, a glavni cilj je bio slomiti moć tradicionalne oligarhije i mobilizirati autonomne organizacije (Merkel, 2011: 195). S produbljivanjem globalne ekonomske depresije početkom 1930-ih, socijalne napetosti u Peruu su eskalirale. APRA¹ je, dijelom zahvaljujući svojim pozicijama, a dijelom zahvaljujući karizmatičnom vodstvu Haya de la Torre, stekla popularnost među radnicima, nižom srednjom klasom i studentima (McClintock, 1998:318). Stranka je također uspostavila snažnu prisutnost među radnicima šećera na imanjima ili haciendama sjeverne obale, stvarajući trajnu bazu podrške. Kao rezultat toga, radnički prosvjedi postajali su sve učestaliji i žešći. Tijekom razdoblja od 1930. godine do 1968. godine Peru je doživio povećanu društvenu i političku mobilizaciju, s većim brojem građana koji sudjeluju na izborima u odnosu na prije. Primarni izvor političke frustracije tijekom ovog vremena može se pripisati "APRA dilemi" (McClintock, 1998: 316). APRA, prva masovna politička stranka u Peruu koja se zalagala za reforme, pojavila se prije osnivanja konzervativnih političkih stranaka, što je uznemirilo oligarhiju u zemlji. Oligarhija je odbila priznati APRA-u kao legitimnu političku stranku i uskratila joj sudjelovanje na izborima. Kao rezultat toga ponašanje APRA-e često je postalo nasilno, što je dovelo do daljnjih antidemokratskih akcija stranke što je ojačalo odlučnost elita da potisnu APRA-u (McClintock, 1998: 317). Važno je napomenuti vladajuću oligarhiju koja je bila prisutna i imala je veliki utjecaj u politici i društvu, no doživjela je značajan pad svog političkog utjecaja. Ovo je označilo značajan trenutak u povijesti jer su biračka prava dana svim odraslim osobama, što je omogućilo otvoreno natjecanje među političkim strankama (McClintock, 1998: 310).

Prvi na vlasti je bio Fernando Belaunde, od 1963. godine do 1968. godine, koji je svoju političku karijeru u Peruu započeo kao suosnivač Nacionalne demokratske fronte. Njegov prvi

---

¹ Skraćeni izraz za političku stranku *Alianza Popular Revolucionaria Americana* (McClintock, 1998: 317)

predsjednički mandat (drugi je bio od 1980. godine do 1985. godine) bio je obilježen nizom gospodarskih i ekonomskih problema, poput kontroverzne nagodbe s podružnicom Standard Oil iz New Jerseya koja je imala potraživanja prema bogatim poljima nafte u regijama La Brea i Parinas (McClintock, 1998: 311). U to vrijeme ideologija vojske odmicala se od bogatih elita i stvarala narativ da elita žrtvuje suverenitet Perua u zamjenu za strani kapital i takvom praksom je stvorila nerazvijenu i slabu naciju.

Dana 3. listopada 1968. godine izvršen je državni udar koji je predvodio general Juan Velasco Alvarado. Vojna hunta, poznata kao Revolucionarna vlada oružanih snaga (*Gobierno Revolucionario de las Fuerzas Armadas*), preuzela je kontrolu nad vladom, raspustila Kongres, suspendirala ustav i raspustila demokratsko izabranu administraciju Fernanda Belaunde, te samog predsjednika Belaunde poslala u egzil. Juan Velasco Alvarado bio je na čelu hunte od 1968. godine do 1975. godine i tijekom tog perioda provodio je autoritarno korporativni model modernizacije koji je uključio brojne reforme. Sam Velasco je potjecao iz skromne provincijske niže klase i samim tim kao glavna smjernica njegove vlasti je bila pravda za siromašne, poznata pod imenom *Peruanismo*, kroz režim koji je poticao neovisnu, socijaldemokratsku i razvojnu nacionalističku politiku koja je htjela postići gospodarsku neovisnost Perua. Svoju ideologiju je opisao kao „treći put“, odnosno bio je snažni antikomunista iako je jačao odnose sa Sovjetskim Savezom.

Za vrijeme vojnog režima u Peruu provedene su značajne promjene i reforme. Vlada je slijedila nacionalistički i socijalistički program, nacionalizirajući ključne industrije, provodeći zemljišne reforme i inicirajući programe za rješavanje problema siromaštva i nejednakosti (McClintock, 1998: 324). Režim je također dao prioritet promicanju domorodačkih prava i kulturne baštine. Jedna od najznačajnijih politika provedenih tijekom vojnog režima bila je agrarna reforma. Za vrijeme konferencije u Punta del Este, 1962. godine. Organizacija američkih država preporučila je poljoprivrednu reformu kojim bi se zamijenili postojeći zemljo-posjedni sustavi, *latifundios* i *minifundios*, kako bi se postigao brži društveni i ekonomski razvoj (Crabtree, 2006: 113). Ovom reformom veliki posjedi su izvlašteni i redistribuirani među seljačkim zajednicama, s ciljem rješavanja ruralnog siromaštva i zemljišne nejednakosti. Provedba programa agrarne reforme tijekom Velascova režima uključivala je razvlaštenje farmi i promicanje diverzifikacije vlasništva nad zemljom (Crabtree, 2006: 113). U razdoblju od deset godina izvlašteno je približno 15 000 posjeda (pokrivajući ukupno devet milijuna hektara), od čega je koristi imalo oko 300 000 obitelji (McClintock, 1998: 323). Ova agrarna reforma u Peruu „pod Velascovim vodstvom bila je najvažnija i najradikalnija“ (Crabtree, 2006: 113), postala je druga najveća

zemljišna reforma u povijesti Latinske Amerike, nakon Kube. Protivnici programa, posebice bivši zemljoposjednici, izrazili su nezadovoljstvo dobivenom odštetom za svoju oduzetu imovinu, te su tvrdili da državni službenici i seljaci loše upravljaju imovinom (McClintock, 1998: 324). Osim toga, kritičari su naglašavali naknadu osiguranu u obliku obveznica agrarne reforme. Te su obveznice bile državne dužničke obveze koje je vlada kasnije propustila platiti zbog hiperinflacijskog razdoblja koje je utjecalo na gospodarstvo Perua kasnih 1980-ih (McClintock, 1998: 324). To je dovelo do aktualnih rasprava o trenutnoj vrijednosti obveznica i rezultiralo dugotrajnom tužbom protiv peruanske vlade. Ova agrarne reforma na obalnim plantažama koja je rezultirala radničkim upravljanjem nije uspjela održati razinu izvoza kao prijašnji agro izvoznici i samim time pala je proizvodnja hrane i trgovinska bilanca Perua (Pastor, Wise, 1992:83). Vojna vlada provodila je nacionalizaciju industrije, te je nacionalizirala razne sektore gospodarstva, uključujući bankarstvo, rudarstvo i naftnu industriju. Ovaj potez imao je cilj smanjenje stranog utjecaja i povećanje državne kontrole nad strateškim sektorima gospodarstva (Pastor, Wise, 1992: 85). Prije vojnog udara 1968., Peru je imao snažnu sklonost ekonomskoj politici laissez-faire. U 1980-ima, pomak zemlje prema ortodoksnim ekonomskim mjerama odražavao je njezinu povijesnu tendenciju da se vrati liberalnoj ekonomskoj politici kada se izravna državna intervencija pokazala neučinkovitom (Pastor, Wise, 1992 :86). Tijekom kasnih 1970-ih Peru se suočio s izazovima u servisiranju svojih dugova, što je dovelo do povećanog utjecaja transnacionalnih aktera poput privatnih banaka i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), u zamjenu za restrukturiranje duga, ovi su akteri zahtijevali da Peru provede smjernice za monetarnu stabilizaciju i gospodarsku prilagodbu (Pastor, Wise, 1992:88).

Socijalni programi i reforme koje je vojni režim provodio imao je za cilj riješiti problem siromaštva i nejednakosti. Razvoj socijalnih programa „nastao je kao odgovor na sve veću javnu potrebu stanovništva koji su bili najviše pogođeni teškom gospodarskom situacijom, rastom cijena hrane, sve veća nezaposlenost i inflacija“ (Crabtree, 2006: 93), a cilj im je poboljšati pristup obrazovanju, zdravstvenoj skrbi i stanovanju za marginalizirane skupine. Autohtone zajednice također su dobile priznanje i podršku za svoja kulturna prava i tradiciju. Kako bi se promicala nova nacionalna perspektiva, pod Velascovom vladom uvedena je značajna reforma obrazovanja. Ova reforma daje prioritet siromašnim i marginaliziranim članovima društva. Jedan od njegovih ključnih aspekata bila je provedba dvojezičnog obrazovanja, posebice za domorodačke zajednice u Andama i Amazoniji, koje su činile značajan dio stanovništva. Godine 1975. „Velascova vlada donijela je zakon kojim je Kečua proglašen službenim jezikom, ravnopravnim španjolskom“ (Crabtree, 2006: 95), ali ovaj zakon nikada nije stupio na snagu i

postao je nevažeći donošenjem ustava iz 1979. godine. Prema ustavu, Kečue i Ajmari službeno su priznati samo tamo gdje su dominantni, kao što je određeno zakonodavstvom koje nikada nije doneseno (Crabtree, 2006: 95-97). Program reforme obrazovanja nastavio se na započeti program vlade predsjednika Belaunde, Velascova vlada još je više proširila mogućnost i dostupnost obrazovanja. Jedan od pokazatelja je pismenost, do 1960- tih je pismenost porasla za 61 posto u dobnoj skupini do 15 godina, a do 1970- tih je taj podatak povećan na 70 posto pismenih u toj dobnoj skupini (McClintock, 1998: 324). Zatim, izrazito je bila visoka stopa mladih upisanih u srednje škole i sveučilišta, iako je tadašnja ekonomska slika Peru bila loša. Vlada je uspostavila nove političke institucije i omogućila drugima da sudjeluju u političkom prostoru, konkretno se oslanjala na primjer Čilea, te je uspostavila razne programe za sudjelovanje radnika i seljaka u upravljanju agrarnih zadruga i industrijskih udruženja (McClintock, 1998: 324). Velasco je težio stvaranju političke ekonomije u kojoj su sredstva za proizvodnju društveno vlasništvo pod kontrolom onih čiji rad stvara bogatstvo, a društvenim, ekonomskim i političkim institucijama upravljaju oni koji ih tvore.

Iako je režim provodio neke progresivne politike, također se suočavao s kritikama zbog kršenja ljudskih prava i političke represije. Bilo je slučajeva poput: cenzure i ograničenja slobode izražavanja. Neki pojedinci i skupine koje su kritizirale režim bili su progonjeni i zatvarani. Vlada je osnovala političku agenciju SINAMOS čiji su ciljevi blago rečeno bili kontradiktorni. Skupina dužnosnika je imala cilj promovirati potpunu participativnu socijaldemokraciju, dok se druga skupina autora zalagala za kontrolu političke aktivnosti građana (McClintock, 1998: 324). Aktivnost SINAMOS-a i njegovih dužnosnika je promovirala ljevičarsku retoriku i osnažila agenciju koja je sve više bila autonomna. Političkom represijom došlo je do erozije stranačkog sustava, za to postoje dva uzroka. Prvi je pad socijalizma i latino američkog populizma koji je sa sobom povukao u krizu i stranke lijevog centra i drugi uzrok je loša ekonomska situacija i terorizam koji je povećao nepovjerenje građana u političke institucije i same političke stranke (Dominguez, Shifter, 2003 :225).

Vlada generala Velasca provodila je brojne socijalne i privredne reforme poput nacionalizacije industrije nafte i bakra, te je glavni cilj bila „uspostava autoritarno-korporativističkog modela politike i društva radi modernizacije Perua“ (Merkel, 2011: 195). Neuspjela zemljišna reforma koja nije ostvarila cilj uspostave nove strukture poljoprivrede, a zbog nedostatka kredita zadrugama i sitnim seljacima, ona početna legitimizacija režima koje je dolazila iz donjeg sloja nestala je (Merkel, 2011: 195). Sve veće nezadovoljstvo svih slojeva društva dovelo je do sve većih prosvjeda protiv vojne vlasti koja je 1975. godine zamijenila bolesnog Velasca Alvarada

novim predsjednikom Moralesom Bermundezom. On je pokrenuo postupno povlačenje vojske, donošenje novog ustava 1979. godine i održavanjem izbora 1980. godine (Merkel, 2011: 195). Bermundez se suočio s teškim stanjem države nakon neuspjelih reformi prijašnjeg predsjednika, te je odustao od revolucionarnih nacionalističkih programa peruanske revolucije iz faze predsjednika Alvarada. Javni dug Perua je bio sve veći, sam MMF osmislio je stabilizacijske programe kako bi se dug smanjio, te je samim time uzrokovao najveći štrajk naroda u povijesti države na kojem su građani tražili demokratske slobode i ekonomske promjene (McClintock, 1998: 325). Katastrofalno ekonomsko stanje: infrastruktura u kolapsu, velika hiperinflacija i visoka stopa nezaposlenosti u primarnom sektoru (Dominguez, Shifter, 2003:222) i masivan štrajk pokrenuli su tranziciju prema civilnoj vlasti. Bermundez je dopustio djelovanje političkih stranaka, ponovno uspostavio Kongres, organizirao opće izbore i donio novi ustav, koji je odobren u srpnju 1979. godine i bio je puno demokratičniji i smanjio je predsjednički mandat s 6 na 5 godina (McClintock, 1998:325). Njegova vladavina je bila dosta umjerenija i konzervativnija, te je „naposljetku inicirao povlačenje vojske u vojarnu“ (Merkel, 2011: 194). Njegov režim sudjelovao je u operaciji Kondor u kojoj su peruanske snage sudjelovale u otmici Argentinaca u Limi. Pri kraju mandata suočio se s velikom stambenom krizom, političkim pritiscima i neuspjelim političkim i ekonomskim reformama koje su uključivale ekonomsku liberalizaciju i odmak od državnog modela razvoja. Operacijom Kondor i prisilnim nestancima 25 talijanskih državljana u Peruu, Corte d'Assise u Rimu 17. siječnja 2017. proglasio je krivim Francisca Moralesa Bermúdeza, te ga osudila na doživotni zatvor u odsutnosti (Dominguez, Shifter, 2003:225).

U samom procesu tranzicije Argentina je primjer kolapsa vojske, Čile je primjer čvrsto vođene tranzicije, a Peru je primjer mješavine nekoliko elemenata, a to su: povlačenje vojske, pritisak odozdo i odozgo i pregovori (Merkel, 2011: 202). Prvi korak u tranziciji Perua dogodio se dolaskom Moralesa Bermundeza na vlast 1975. godine „koji je nastojao na ortodoksan način stabilizirati privredu i zadržati snažnu ulogu države u privredi“ (Merkel, 2011: 202) kako bi smanjio socijalno-ekonomsku krizu, ali neuspješno. Sve veći pritisak koje su vršile međunarodne financijske institucije i socijalni prosvjedi „stavili su huntu pred izbor između političkog otvaranja uz povlačenje vojske i zaoštavanja represije“ (Merkel, 2011: 202) pritislili su Moralesa Bermundeza da 1977. godine najavi povratak demokraciji i nove demokratske izbore koji su održani 1980. godine. U sljedećoj fazi tranzicije došlo je do raznih pregovora vojske s bivšim predsjednikom Belaundeom koji je odbio suradnju s vojskom koja ga je smijenila s vlasti vojnim udarom 1968. godine. No, dvije stranke APRA (orijentirana

lijevo) i PPC (kršćansko konzervativna) prihvale su suradnju s vojskom kojoj je bilo omogućeno obnašanje dužnosti sve do kraja prijenosa vlasti na novoizabranog predsjednika (Merkel, 2011: 203). Vojska je ostvarila dobru suradnju s APRA-inim vođom Haya de la Torreom koji je omogućio vojsci da ima ulogu implicitnog partnera u pregovorima za donošenje ustava, te ga je vojska zauzvrat favorizirala za civilnog predsjednika (Merkel, 2011; 203). Na kraju je vojni režim, poznat po koruptivnom i koncentriranom donošenju odluka pao i prijelaz na civilnu vlast i demokratske norme doveo je do općih izbora 1980. godine (Crabtree, 2006: 209). Peruanici su izabrali novo-starog predsjednika Fernanda Belaunde i nakon 12 godina vojne diktature demokracija se ponovno vratila. Vratile su se stare režimske elite i novi stranački sustav s ranije prisutnim strankama i politička participacija koja je bila proširena odlukom o univerzalnom biračkom pravu (Merkel, 2011: 203). Prvi pothvat bila je sanacija katastrofalnih učinaka agrarne reforme, smanjenje državnog duga i vraćanje slobode govora (McClintock, 1998: 326). Međutim, nakon izbora u svibnju 1980 godine započeli su brojni nasilni neredi diljem države. Belaundeova vlada je preuzela odgovornost za održavanje javnog reda i mira u državi i uz pomoć vojske počela borbu protiv nasilnih ljevičarskih pobunjenika, imena *Sendero Luminoso*², koja je trajala i nakon njegovog mandata i rezultirala smrću i nestankom oko 70 tisuća Peruanaca u dva desetljeća (Crabtree, 2006: 160).

Institucionalizacija u užem smislu u Peru nije trajala dugo, sazivanje ustavotvorne skupštine 1978., novi ustav je usvojen 1979. i 1980. održani su izbori (Merkel, 2011: 210). Ustav iako je bio u središtu tranzicije, nije bio žarište sukoba između opozicije i autoritarnih elita, kao u slučaju Čilea. Političke elite i vojska bile su složne tada oko potrebe za novom konstitucionalnom osnovom koja je značila i novi demokratski početak (Merkel, 2011: 211). Ustav je imao veliku legitimnost, puno veću nego usvojeni ustav u režimu Fujimorija iz 1993., a prvi put je u njemu definirano da i nepismeni imaju aktivno i pasivno pravo glasa i ojačan je položaj predsjednika-„on je dobio mogućnost donošenja predsjedničkih dekreta kao i raspuštanja parlamenta jednom tijekom svog mandata ako se njegovoj vladi tri puta iskaže nepovjerenje“ (Merkel, 2011: 211). Nakon održanih izbora 1980. godine i stupanjem Belaunde na dužnost nakon što je pobijedio u prvom krugu s 45 posto glasova, završena je prva institucionalizacija demokracije. U dvodomnom parlamentu predsjednik je imao većinu „u Predstavničkom domu je *Accion Popular* osvojio apsolutnu većinu, a u Senatu je Belaunde uspio osigurati suradnju kršćansko-socijalne stranke PPC“ (Merkel, 2011; 211). No već u njegovom mandatu pokazali su se slabi institucionalni temelji demokracije, snažna prisutnost

---

² Komunistička partija Perua koja uključuje marksizam, lenjinizam i maoizam (Crabtree, 2006: 161).

vojske, kršenje ljudskih prava i delegativna praksa vladanja, te njezino brzo propadanje (Merkel, 2011: 211).

4. Usporedba vojnih režima Čilea, Argentine i Perua

4.1. Struktura vlasti

Ekonomске i političke krize koje prethode uspostavi birokratske autoritarne države razlikuju se od slučaja do slučaja i imaju različite posljedice na specifična obilježja nastale države, „jedan značajan čimbenik je razina aktivacije javnog sektora“ (O'Donnell, 1978:8). U Čileu, visoka razina aktivacije javnog sektora stvorila je percepciju nadolazećeg kolapsa socioekonomskih parametara društva. To je bilo zbog ubrzanja sukoba i namjera političkih pokreta koji su predstavljali interese niže klase. Nasuprot tome, prijetnja u Argentini prije državnog udara 1966. činila se manje neposrednom. Narodna aktivacija bila je usko povezana s političkom zabranom peronizma i nestabilnim socioekonomskim uvjetima u razdoblju 1955.-66., kao i utjecajem Kubanske revolucije i vanjske i unutarnje protuofenzive koju je izazvala (O'Donnell, 1978: :9). To je potaknulo široku potporu za uspostavu birokratske autoritarne države. Međutim, anti-marksistička orijentacija peronizma i argentinskih sindikata, koji su favorizirali klasnu integraciju i nacionalni kapitalizam, dovela je do značajne razlike u odnosu na čileanski slučaj. U Argentini se pobjeda komunizma činila manje neizbježnom, a više kao rezultatom društvenog nereda pojedinih političkih lidera javnog sektora. I u Čileu i u Argentini uvođenje birokratske autoritarne države iskoristilo je reakciju zastrašivanja protiv percipiranog napretka subverzije³, ali „intenzitet tog straha varirao je ovisno o udaljenosti između onoga što se činilo neposrednim i onoga što je glavno političko vodstvo popularnog sektora smatralo udaljenijim i neželjenim“ (O'Donnell, 1978:8-9). Peru je primjer koji je od 1930. godine do 1968. godine svjedočio pet slučajeva u kojima su održani izbori, a predsjednik je preuzeo dužnost prema ustavu, 1930., 1939., 1945., 1956. i 1963. godine. Očito je da je Peru zemlja koja je bila izložena demokratskim načelima i običajima. Tijekom tog vremena izrađeni su nacrti ustava, formirane su političke stranke, uključena su zakonodavna tijela, a građani su pokazali značajan

---

³ Pojam subverzije je bio zajednički pojam za južnoameričke vojne diktature i označavao je sve političke protivnike (O'Donnell, 1978: 8).

entuzijazam za političko natjecanje (McClintock, 1998: 309). Međutim, vlade koje su izabrane u periodu od 1930. godine do 1968. godine nisu sasvim ispunile uvjete da budu označene kao "demokratske". Pravo glasa bilo je vrlo ograničeno, čak je i nepismenim pojedincima bilo uskraćeno pravo glasa sve do 1960-ih (McClintock, 1998: 309). Osim toga, demokratska oznaka bila bi kriva jer je glavna politička stranka, APRA, bila uglavnom isključena iz obnašanja izvršne vlasti tijekom tog razdoblja.

Svi ovi režimi jasno su pokazali svoju sklonost reformama. Međutim, konzervativni režimi, Argentina i Čile, pokazali su jednu karakteristiku koju progresivni režim Perua nije, a to je regrutiranje i oslanjanje na blizak kadar tehokrata koji su preuzeli glavne uloge u kreiranju i provođenju politika, posebice ekonomskih. Guillermo O'Donnell tim je režimima dao naziv „birokratsko-autoritarni režimi“ zbog same povezanosti vojnih režima s poslovnim elitama u društvu (Smith, 2012: 82). Razlika u vodstvu i strukturi moći između režima također se može primijetiti između ove tri države. Argentina je primjer u kojemu je struktura moći i donošenje odluka na kolegijalnoj razini, odnosno oružane snage bile su institucija koja je zajednički upravljala političkim aparatom (Smith, 2012: 83). Čile je primjer tranzicije u kojoj je režim u početku bio organiziran kao kolektivno tijelo koje je zajednički upravljalo i donosilo odluke, ali je s vremenom postao izrazito personalni režim s Pinochetom kao glavnim političkim akterom (Smith, 2012: 83). Na kraju, Peru je primjer kolegijalnog državnog aparata čija je moć bila u rukama vojne hunte koja je donosila odluke i u tri navrata smijenila čelnike vojne hunte. Vojni čelnici postavili su glavne ciljeve, a to su: borba protiv siromaštva i nejednakosti, smanjiti političku nestabilnost, oslanjanje na strane i transnacionalne utjecaje u gospodarstvu, aktivno angažiranje nižih slojeva društva, provoditi politiku preraspodjele bogatstva i pojačati uključenost države u gospodarska pitanja (Smith, 2012: 81).

4.2. Lijeva i desna ideologija

U Latinskoj Americi standardni lijevo-desni ideološki spektar općenito se temelji na različitim mišljenjima o ulozi države u gospodarstvu, pri čemu ljevica daje prednost većoj državnoj intervenciji, a desnica za tržišna rješenja, ili na predanosti statusu quo (desno) naspram želje za temeljitom promjenom (lijevo). Ljevičari su skloniji sudjelovanju više od onih u centru ili

na desnici, ali većina lijevo orijentiranih pojedinaca još uvijek ne sudjeluje u neizbornim oblicima političkog angažmana, dok značajan dio onih u centru i na desnica uopće ne sudjeluje. Ovaj odnos između političkih stavova i političkog sudjelovanja jači je u uspostavljenim demokracijama nego u Latinskoj Americi. Iako ovi stavovi mogu potaknuti politički aktivizam, samo mala manjina pojedinaca u Latinskoj Americi ima snažno izražene političke stavove i osim ako ih više ljudi ne razvije, ne bismo trebali očekivati povećanje političkog sudjelovanja samo na temelju ovih čimbenika (Klesner, 2006: 13).

Pojava ljevice u Latinskoj Americi 1970-ih bila je odgovor na rastuće nezadovoljstvo tradicionalnim političkim i ekonomskim sustavima u regiji. Ovo nezadovoljstvo poticalo je niz čimbenika, uključujući društvenu nejednakost, siromaštvo i političku represiju. Ljevica se pojavila kao održiva alternativa, nudeći viziju društva utemeljenu na socijalnoj pravdi, jednakosti i demokraciji. Uspon socijalističkih i komunističkih vlada u drugim dijelovima svijeta, posebice u Sovjetskom Savezu i NR Kini, nadahnuo je mnoge ljevičarske pokrete u Latinskoj Americi. Kubanska revolucija 1959. također je bila važan pokretač, jer je pokazala da socijalistička vlada može biti uspješna u regiji (Klesner, 2006: 14). U nekim slučajevima to je dovelo do izbora lijevih vlada, poput Salvadora Allendea u Čileu. Međutim, mnoge od tih vlada svrgnute su desničarskim udarima, što je dovelo do razdoblja političkog poraza, progona, egzila i demobilizacije ljevice. Unatoč tom nazadovanju, ljevica je nastavila igrati važnu ulogu u regiji, a 1980-ih je svoj fokus preusmjerila na promicanje višestranačke demokracije i suprotstavljanje autoritarnim režimima. Ljevica u Latinskoj Americi također je bila vođena željom da izazove političku i ekonomsku dominaciju Sjedinjenih Država u regiji. Mnogi ljevičarski pokreti vidjeli su SAD kao kolonijalnu silu koja želi kontrolirati resurse regije i iskorištavati njezino stanovništvo. Zbog toga se ljevica u Latinskoj Americi često pozicionirala kao antiimperijalistička i antiamerička, zalažući se za veću regionalnu autonomiju i neovisnost. Unatoč neuspjesima i izazovima s kojima se suočava ljevica u Latinskoj Americi, ona je nastavila igrati važnu ulogu u politici i društvenim pokretima u regiji (Klesner, 2006: 15). Danas ljevica ostaje važna snaga za socijalnu pravdu i demokraciju u mnogim zemljama Latinske Amerike.

Izbor Salvadora Allendea bio je dobar početni uspjeh, ali možemo zaključiti da sveukupno tijekom 1970-ih i 1980-ih ljevica je proživjela razdoblje poraza, progona, egzila i demobilizacije, nakon desničarskih državnih udara i militarizacije državnih odgovora na narodne prosvjede (Arditi, 2008: 63-64). Međutim, ovaj poraz potaknuo je mnoge političke skupine da preispitaju svoje poglede na izbornu demokraciju i prošire svoju privlačnost izvan

radnika i seljaka. Ljevica se usredotočila na uklanjanje vojnih vlada i izgradnju demokratskih režima, pri čemu su novi neprijatelji bili autoritarni vladari, a ne vladajuće klase ili imperijalizam. Kao rezultat toga, socijalistički program je smanjen ili odgođen, a ljevica se konačno okrenula prema višestranačkoj demokraciji (Arditi, 2008: 64). Do ove promjene došlo je zahvaljujući naporima anti-autoritarnih snaga kao i sve većoj izolaciji i osudi represivnih režima do sredine 1980-ih. Korištenje antikomunizma za opravdavanje brutalnosti vlade ili dobivanje potpore od SAD-a i međunarodne zajednice više nije bilo učinkovito. U Peruu ljevica se uspostavila kao značajna politička snaga, a da nije nužno na vlasti, što joj je omogućilo utjecaj na važne zakonodavne i političke odluke, ali ne i ispunjavanje ciljeva. Upravljanje je važno mjerilo uspjeha jer osigurava dužnosnicima vrijedne resurse i otvara nove političke mogućnosti, stoga bi ljevica trebala težiti uspjehu u pobjeđivanju na izborima i vladanju kako bi ostvarila svoje ciljeve (Arditi, 2008: 68-72). Iako se Velascova vlada i režim definiraju kao ljevičarski vojni režim, on je često bio dvosmislen i kontradiktoran. Iako je hunta zagovarala potpunu participativnu socijaldemokraciju, njihovo upravljanje je pokazalo suprotne tendencije. Vlada je bila hijerarhijski strukturirana i na najvišim razinama zatvorena za mišljenje većine i civilnih skupina, isto tako nije postojala oporbena stranka niti definiran izborni ciklus (McClintock, 1998: 324). Kasnije, nakon vladavine Alvarada i dolazak vlade Fujimori-a nije se doživljavala kao ljevičarska vlada, već kao vlada koja je provodila politiku koja je ponekad bila u suprotnosti s tradicionalnim ljevičarskim programima. Alvaradova vlada provodila je neke politike koje su se smatrale progresivnima, poput provedbe univerzalnog sustava zdravstvene zaštite, te su politike često bile zasjenjene autoritarnim tendencijama njegove vlade i neoliberalnom ekonomskom politikom (Arditi, 2008: 80). Pojedinci koji su prethodno bili marginalizirani u političkom sudjelovanju i suočeni s ekonomskim poteškoćama značajno su povećali svoj politički angažman. Postojala je jaka indikacija da ti pojedinci ne samo da će sebe doživljavati kao da su predstavljeni, već će se njihovim interesima zapravo baviti progresivne lijeve političke stranke koje su bile aktivno uključene u politiku zemlje (McClintock, 1998: 310).

Castañeda je ljevicu svrstao u dvije kategorije: dobru i lošu. On definira ljevicu kao političku ideologiju koja daje prioritet društvenom napretku ispred ekonomske ortodoksije, ravnopravnoj raspodjeli bogatstva ispred njegovog stvaranja, nacionalnom suverenitetu ispred međunarodne suradnje i demokraciji ispred učinkovitosti vlade koju možemo pronaći u Čileu. Autor suprotstavlja desničarsku i modernu ljevicu pogrešnoj ili populističkoj ljevici, koju smatra autoritarnom, korumpiranom i neodgovornom, poput one u Argentini. Ovo razlikovanje ima za

cilj voditi vanjsku politiku Sjedinjenih Država i drugih sličnih vlada prema koalicijama lijevog centra u regiji (Arditi, 2008: 61).

U 1980-ima i 1990-ima desnica je dominirala političkim centrom, ali se usredotočila samo na potporu tržištu i reformu javnog sektora, dok je ignorirala druga ključna pitanja poput ljudskih prava, ideološkog pluralizma i višestranačke demokracije. Ljevica i druge progresivne snage bile su te koje su se zalagale za ove važne vrijednosti u vrijeme kada je desnica rado koristila antikomunističku ideologiju za suzbijanje progresivnih snaga i nametanje neoliberalne agende. Čileanski referendum iz 1988. dobar je primjer toga, gdje je podrška desnice opciji "za" značila još osam godina vladavine Pinocheta (Arditi, 2008: 75-78). Stoga, ako se središte post-autoritarnih godina smatra plodom desnice, to je samo zato što su uspjeli prikriti politiku pod krinkom ekonomskih reformi i iskoristiti percepciju da bi izazov tržištu ugrozio izbornu demokraciju. Sadašnji standard onoga što čini centar zapravo je kreacija ljevice, što uključuje jačanje države za reguliranje tržišta, povećanje socijalne potrošnje, kritičko ispitivanje politika MMF-a, kažnjavanje korumpiranih političara, politiziranje pitanja kulturne i etničke isključenosti i eksperimentiranje s novim participativnim putevima koji se produbljuju ili proizlaze iz temelja liberalne politike (Arditi, 2008: 79). U Čileu, do kasnih 1980-ih, ekonomska politika slobodnog tržišta Pinochetova režima bila je naširoko hvaljena zbog svoje učinkovitosti. Zbog percipirane ljevičarske "prijetnje" i prisutnosti socijalističkog predsjednika, mnogi segmenti civilnog društva bili su spremniji za kampanju. Osim toga, kada se režim odrekao vlasti, učinio je to prihvaćajući ishod vlastitog referenduma. Naposljetku, čileanske oružane snage imale su znatno jaču poziciju u pregovorima u usporedbi s argentinskim kolegama (Smith, 2012: 97).

5. Zaključak

Unutarnji ekonomski i politički problemi s kojima su se suočavale latinsko-američke zemlje pod vojnim vladama otežali su tim režimima održavanje legitimnosti. Čak i u slučajevima gdje su postignuti neki gospodarski uspjesi, kao u Čileu, autoritarizam na političkoj razini prijetio je potkopavanjem gospodarstva. Kao rezultat toga, nekoliko vojnih diktatura palo je u roku od nekoliko godina, uključujući Argentinu 1983., Brazil i Urugvaj 1985. te Čile i Paragvaj 1989.

godine. Međutim, povlačenje vojske s vlasti bio je gotovo nemoguć zadatak, budući da su civilna i vojna moć bila isprepletena tijekom dugih razdoblja vojne vladavine „Visoki vojni časnici često su se navikli držati vladine položaje, uživati u velikodušnom vojnom proračunu i imati kontrolu nad tajnim službama bez civilnog nadzora, uz zarađivanje dobiti od vojnih ugovora i izbjegavanje odgovornosti pred civilnim pravosuđem, ta su se očekivanja često zadržala i nakon prelaska na civilnu vlast“ (Domjančić, 2012: 60). Politička civilna kontrola u državama Latinske Amerike se ne postiže i nema isto značenje kao u drugim državama „U Latinskoj Americi to znači izbjegavanje neželjenog ponašanja vojske, jakog pritiska, provokacija, prijetnji udarom“ (Domjančić, 2012: 63).

Analizom Argentine, Čilea i Perua i njihovih vojnih režima, iako su različite u nekim komponentama, zaključujem da imaju i sličnosti: represija, cenzura medija, mreža utjecaja i pogodovanja, erozija pravnog i stranačkog sustava. Legitimnost vlasti u analiziranim državama proizlazi iz prisile i vojne represije, a diktature su problem koji se ponavljao i često je dolazilo do promjena vlasti između vojnog i civilnog vodstva. Analiziranjem ideološkog aspekta vojnih vlada u Peru gdje je na vlasti bila lijeva vlada, koja je više poticala reforme: agrarne, socijalne i nacionalizacija industrije, dok u Čileu desna vojna vlada pod utjecajem čikaške škole i načela slobodnog tržišta vodila prema gospodarskom rastu i napretku. Obje ideološki različite vlade nastojale su postići gospodarski rast i razvoj, ali umjesto toga siromaštvo, nejednakost i gospodarska kriza su se povećale i rezultirale masovnim štrajkom naroda. Svim trima vojnim vladama prethodile su ekonomske i političke krize koje su vojne hunte iskoristile kao priliku da svojom retorikom „spasitelja naroda“ prikriju svoje autoritarno djelovanje. Sve tri vlade desne ili lijeve jednako kršile su demokratske i političke slobode jednako, u Argentini provodio se sustavno i svakodnevno proces nacionalne reorganizacije, u Čile se osnovala DINA (Nacionalnu obavještajnu agenciju) i Karavana smrti, u Peru osnovala se agencija SINAMOS koja uz promociju ljevičarske retorike kontrolirala političku aktivnost građana i provedena je operacija Kondor.

Upravljanje vojne hunte se razlikovalo u režimima, Čile je primjer prelaska s kolektivnog upravljanja režimom prema individualnom karizmatičkom obliku upravljanja Pinocheta. Argentina je primjer kolektivnog upravljanja vojne hunte koja je tijekom svoje vlasti u razdoblju od 1976. do 1983. vodstvo mijenjala tri puta (Videla 1976.-1981., Viola 1981., Galtierija 1981.-1982.), isto kao i vojna hunta u Peruu koja je mijenjala vodstvo vojne hunte tri puta u razdoblju vlasti od 1963. do 1980. (Belaunde 1963.-1968., Velasco Alvarado 1968.-1975., Bermundez 1975.-1980.).

Sva tri vojna režima neovisno o ideološkom predznaku i ustroju imale su isti pristup vlasti, na kraju možemo vidjeti da oni rezultiraju sličnim rezultatima, a to su cenzura, sustavne političke represije usmjerene prema političkim oponentima i oporbi. Međutim, od kraja 20. stoljeća vojna vlast je uvelike nestala iz regije, vojne vlade pokazale su neadekvatnost u rješavanju ekonomskih kriza, slabe institucionalne temelje, delegativne prakse vladanja, teror i nasilje kao glavni mehanizam održavanja vlasti i sustavna kršenja ljudskih prava. Propast vojnih režima u Čileu, Peru i Argentini uzrokovale su ekonomske krize iz kojih su proizašle političke krize, specifični događaji koji su ubrzali kolaps režima, te i uspjeh društveno-ekonomske modernizacije koja je proizvela obrazovaniji srednji sloj koji je zahtijevao veća politička prava i pravedniju raspodjelu prihoda (Merkel, 2011: 84-85). Argentina i njezin sramotni poraz u Flkandskom ratu protiv Velike Britanije bio je prekretnica i pokrenuo je masovne prosvjede koji su rezultirali kolapsom vojne diktature. U Čileu neoliberalne privredne reforme prve generacije Chicago Boysa rezultirale su ekonomskom stabilnošću koja je stabilizirala Pinochetov režim nakon privredne krize i masovnih socijalnih prosvjeda sve do referenduma održanog u listopadu 1988. godine kada je opozicija svojom kampanjom „ne“ pobijedila čime je Pinocheto izgubio svoj mandat predsjednika (Merkel, 2011: 200). Sveobuhvatne reforme nisu bile uspješne u Peru kao u Čileu i dolaskom na vlast Bermundeza 1975. započinje peruanska tranzicija. Sve veći socijalni nemiri, štrajkovi i pritisak međunarodnih financijskih institucija 1977. vršili su sve veći pritisak na Bermundeza koji je najavio povratak demokraciji predsjedničkim izborima održanim 1980. godine na kojima je pobijedio Belaunde (Merkel, 2011: 203).

Kao odgovor na moje istraživačko pitanje ,koje su razlike i sličnosti između ljevičarskih i desničarskih vojnih diktatura u Južnoj Americi, jest da su sve tri države imale strukturalne razlike, ali su težile istom cilju postizanja legitimirane vlasti putem istih represivnih aparata prisile. Učinci vojne vlasti su bili isti bilo da je vlast zamaskirana reformama (Čile, Peru) ili na nasilan i represivan način pokazan u Argentini, a očitovali su se u dva pokazatelja: nestabilnosti djelovanja političkog sustava i nemogućnosti da ostvari legitimnost koja se međusobno isprepliću i uzrokuju destabilizaciju režima. Lijeve i desne vlade ukidanje građanskih i ljudskih prava građana su provodile na isti način i samim time izgubile izvor legitimnosti za njihovu vladavinu. Desna vlada u Čileu je u počecima stvorila snažan temelj legitimacije u uspješnim reformama koje su proizvele kontra efekt i umjesto jače potpore režimu stvorile su samosvijest srednjem sloju. Lijeva vlada u Peru izgubila je početnu legitimaciju donjih slojeva nakon neuspjele agrarne reforme čiji je neuspjeh pogodio zadruga i seljake. Vojna vlast u svoje tri faze

nije uspjela stabilizirati zemlju, nekoherentne privredne reforme i represivan projekt „proces nacionalne reorganizacije“ (Merkel, 2011: 192) pokazale su se kao neuspješne u postizanju legitimnosti režima.

6. Literatura

- Arditi, Benjamin (2008). Arguments about the Left Turns in Latin America: A Post-Liberal Politics? *Latin American Research Review*, 43(3), 59-81. Preuzeto s: <https://www.cambridge.org/core/journals/>. Pristupljeno 12. Travnja 2023.
- Barišić, Marijan (1965). Društvena i politička kretanja u Latinskoj Americi. *Politička misao*. 2(1), 111-118. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115699>. Pristupljeno 18. Svibnja 2023.
- Caramani, Daniele (2011). *Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Crabtree, John (2006). *Making institutions work in Peru*. London: Institute for the Study of the Americas.
- Dominguez, I. Jorge i Shifter, Michael (2003). *Constructing Democratic Governance in Latin America*. London : Johns Hopkins University Press.
- Domjančić, Stjepan (2012). Latinskoamerička i Istočnoeuropska tranzicija: komparativna analiza civilno-vojnih odnosa. *Polemos*. 15 (29), 55-76. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/928338>. Pristupljeno 18. Svibnja 2023.
- Freedom House (2002). *Freedom in the World: The annual Survey of Political rights and Civil Liberties* . New York: Freedom House.
- Hellinger, Daniel C. (2021). *Comparative Politics of Latin America: Democracy at Last?* New York and London: Routledge.
- Huntington, Samuel P. (1991). *The Third Wave Democratization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma: University of Oklahoma Pree.
- Klesner, Joseph L. (2007). Social Capital and Political Participation in Latin America: Evidence from Argentina, Chile, Mexico, and Peru. *Latin American Research Review*. 42 (2), 1-32. Preuzeto s: <http://www.jstor.org/stable/4499368>. Pristupljeno 18. Svibnja 2023.
- Knight, Alan (2019). Revolution and the Left in Latin America. *Latin American Research Review*. 54 (3), 772-783. Preuzeto s: <https://doi.org/10.25222/larr.879>. Pristupljeno 18. Svibnja 2023.

Kos-Stanišić, Lidija (2001). Odnosi Europe i Latinske Amerika od početka 19. st. do danas. *Međunarodne studije*. 1(1), 94-110. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/286395>. Pristupljeno 10. Svibnja 2023.

Kos-Stanišić, Lidija (2010). *Latinska Amerika i suvremeni svijet*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilište u Zagrebu.

Kos-Stanišić, Lidija (2014). Populizam u Argentini- sedam desetljeća peronizma. *Političke perspektive*, 4 (1), 31-55. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/145804>. Pristupljeno 18. Svibnja 2023.

Kos-Stanišić, Lidija i Šunjić, Ante (2020). Razvoj i demokratizacija obavještajne službe u Argentini (1946-2001). *Međunarodne studije*, 20 (1-2), 115-136. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/247307>. Pristupljeno 14. Lipnja 2023.

Malamud, A. (2011). *Argentinska vanjska politika pod Kirchnerovima: ideološka, pragmatična ili jednostavno peronistička?* New York: Palgrave Macmillan.

McClintock, Cynthia (1998). *Revolutionary movements in Latin America: El Salvador's FMLN and Peru's Shining Path*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.

Merkel, Wolfgang (2004). Ukotvljene i manjkave demokracije. *Politička misao*, 41 (3), 80-104. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/file/35656>. Pristupljeno 14. Lipnja 2023.

Merkel, Wolfgang (2011). *Transformacija političkih sustava: Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Munoz, Heraldo i S. Tulchin, Joseph (2018). *Latin American Nations in World Politics*. New York, London: Routledge.

O'Donnell, Guillermo (1978). Reflections on the Patterns of Change in the Bureaucratic-Authoritarian State. *Latin American Research Review*. 13(1), 3-38. Preuzeto s: <http://www.jstor.org/stable/2502640>. Pristupljeno 18. Travnja 2023.

Pastor, Manuel i Wise, Carol (1992). Peruvian Economic Policy in the 1980s: From Orthodoxy to Heterodoxy and Back. *Latin American Research Review*. 27 (2), 83-117. Preuzeto s: <https://www.cambridge.org/core/journals/latin-american-research-review>. Pristupljeno 24. Svibnja 2023.

Pion-Berlin, David (2005). Political management of the military in Latin America. *Military review*. 85 (1), 19-31. Preuzeto s: <https://www.academia.edu/1808055/> ca. Pristupljeno 2. Lipnja 2023.

Pion-Berlin, David, i Trinkunas, Harold (2007). Attention Deficits: Why Politicians Ignore Defense Policy in Latin America. *Latin American Research Review*, 42(3), 76-100. Preuzeto s: <https://www.cambridge.org/core/journals/latin-american-research-review>. Pristupljeno 13. Svibnja 2023.

Smith, Peter H. (2012). *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*. New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS.

Stillerman, Joel (2007). Introduction: New Studies/New Organizations: Labor Organization in Latin America and Beyond. *International Labor and Working-Class History*. 72 (1), 2-17. Preuzeto s: <https://www.researchgate.net/publication/231820212>. Pristupljeno 1. Lipnja 2023.

Sažetak

Cilj ovog rada je usporediti vojne režime vođene lijevom i desnom ideologijom na području Južne Amerike u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, te to prikazati na konkretnim primjerima triju država: Argentine, Čilea i Perua. Glavno pitanje je imali razlike u načinu obnašanja vlasti vojne vlade ako pripadaju desnom ili lijevom ideološkom spektru? Sve tri države imaju međusobne sličnosti u provođenju državnog terora, medijske cenzure, represije i vojne intervencije u provođenju politika. Isto tako imaju i međusobne razlike, Argentina je primjer birokratsko vojne diktature koja nije bila spremna na reforme s naglaskom na desnu ideologiju kao i Čile uz razliku da je ona modernizirajuća birokratska vojna diktatura s naglaskom na ekonomskim reformama. Peru je primjer autoritarne birokratske vojne diktature, kao i Argentina, ali s naglaskom na modernizaciju i reforme i na lijevu ideologiju. Analizirajući ova tri slučaja, te njihove sličnosti i razlike, naišla sam na zaključak kako je generalni ishod za sve tri države isti. Tijekom godina mijenjale su se vlade i njihove orijentacije, a samim time ciljevi programi tih vlada. Pa možemo vidjeti da se desnica posvetila ekonomskim pitanjima, gospodarskom napretku i sankcioniranjem opozicije, dok se ljevica fokusirala na ljudska i građanska prava i samom procesu demokracije. Međutim, primjer Perua i vlasti Velasca Alvarada možemo vidjeti da iako dolazi iz redova ljevičara nizom njegovih odluka i politika koje su se provodile vršila se politička represija i kršenje ljudskih prava.

Ključne riječi: Južna Amerika, Peru, Čile, Argentina, ideologija, vojna vlast